

แนวคิดพุทธราชาในงานเรื่องปุมราชธรรม
Buddhist kingship concepts in Pumrachtham

อนันตภรณ์ ไวทย์บำรุง¹ ศุภชัย ศุภผล²
ผกาวิดี สุพรรณจิตwana³ กานต์ บุญยะกาญจน⁴

Anuntaporn Waithayabumrung, Suphachai Suphaphol,
Pakawadee Suphunchitwana, Kan Boonyakanchana

Corresponding author: waithaya@gmail.com

Received: 17/03/64 Revise: 15/04/64 Accepted: 15/04/64

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิด “พุทธราชา” ใน “ปุมราชธรรม” ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ค.ศ. 1656-1688) กรอบการวิจัยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้แนวทางต่างๆ ในสาขาปรัชญาการเมือง อาทิ การวิเคราะห์และตีความ (hermeneutic) และตัวบท (text) การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (history of political thought) และวงศ์วิทยา (genealogy) ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า 1) แนวคิดพุทธราชาได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์และจากคำสอนของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ 2) ลักษณะที่สำคัญห้าประการของพุทธราชา ได้แก่ คติพระเจ้าพรหมดิราช พระโพธิสัตว์ เทพเจ้าพราหมณ์เจ็ดพระองค์ อำนาจธรรม และอำนาจปกครอง 3) องค์ประกอบทั้งห้าประการนี้อธิบายถึงความชอบธรรมของผู้ปกครองและเสนอว่าควรสร้างดุลระหว่าง “พระคุณ” (ซึ่งคืออำนาจธรรม) กับ “พระเดช” (ซึ่งคืออำนาจปกครอง) อย่างไร แม้ว่าปุมราชธรรมจะแนะนำว่าอำนาจธรรมควรจะนำหน้าอำนาจปกครองเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของราษฎร

คำสำคัญ: พุทธราชา; ปุมราชธรรม; ปรัชญาการเมือง

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

⁴ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Abstract

The aim of this study is to identify the concepts of “Buddharacha” (Buddhist kingship) in Purnachtham which was assumed to be written during King Narai’s reign, (16565-1688). A conceptual framework in this study which is based on approaches in the field of political philosophy comprises hermeneutic and text, history of political thoughts, and genealogy. Results of the study show that 1) the Buddhist kingship concepts are influenced by political environment during King Narai’s era and the teachings of Buddhism and Brahmanism; 2) five significant characteristics of Buddhist kingship are Cakkavatti (world-king or a universal monarch), Bodhisattva, seven Brahman deities; Dhamma power; and the ruling power 3) these five components explain the legitimacy of the rulers and prescribe how to balance good conducts (which is Dhamma power) with coercive mechanism (which is the ruling power), although Purnachtham prefers the leading role of Dhamma power for the happiness of the ruled.

Key words: Buddhist kingship; Purnachtham; political philosophy

บทนำ

“ปุมราชธรรม” เป็นเอกสารไทยชิ้นหนึ่งที่ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ภายในหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส โดยผู้ค้นพบต้นฉบับคือ ปรีดี พิศภูมิวิถี ในเวลาต่อมาเขาได้ถ่ายสำเนาเอกสารต้นฉบับปุมราชธรรมพร้อมกับมอบให้แก่กรมศิลปากรทำการตรวจชำระสำเนาต้นฉบับและจัดพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2545 (อาจุธ เงินชุกกลิ่น, 2545, หน้า คำนำ) ปุมราชธรรมเป็นวรรณกรรมคำสอนสำหรับภคัตรีย์แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนและช่วงเวลาที่เขียนขึ้นเมื่อใด จากการตรวจสอบทางหลักฐานประวัติศาสตร์ โดยการพิสูจน์ตัวอักษรที่เรียกว่าอักษรไทยย่อและสำนวนการเขียน นักประวัติศาสตร์ให้ข้อสันนิษฐานว่าอักษรไทยย่อนิยมใช้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์สิบเนื่องถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 (บุญเดือนศรีวรรณ, 2545, หน้า 3-4) ปุมราชธรรมได้รับการพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี 2545 จากการสำรวจงานศึกษาปุมราชธรรมพบว่าเป็นงานเขียนที่ไม่เป็นที่นิยมอ่านโดยนักอ่านทั่วไป แม้ว่ามิงงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการอธิบายลักษณะของงานเขียนชิ้นนี้เช่นงานของ ปรีดี พิศภูมิวิถี (2545) ได้ชี้ให้เห็นสภาพแวดล้อมทางการเมืองสมัยพระนารายณ์โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศสรวมถึงเนื้อหาสาระที่ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นเป็นคำสอนสำหรับฝ่ายปกครองเพื่อศึกษาแนวทางการบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2545, หน้า 134-138) นักวิชาการอีกท่านหนึ่ง สุมาลี วีระวงศ์ ให้ข้อคิดเห็นสอดคล้องกันว่า “ปุมราชธรรมเรียบเรียงขึ้นในสมัยพระนารายณ์และไม่น่าจะแต่งแล้วเสร็จในรัชกาลเดียว” (สุมาลี วีระวงศ์, 2558, หน้า 227) จากข้อความเป็นไปได้ว่าปุมราชธรรมเขียนขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองสมัยพระนารายณ์แต่จะเขียนแล้วเสร็จในรัชสมัยหรือล่วงเลยถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศข้อนี้ยังไม่เป็นที่ยุติ ยิ่งไปกว่านั้น งานศึกษาชิ้นหนึ่งได้ให้ข้อสังเกตที่แตกต่างไปจากงานก่อนหน้าคืองานของแพทย์พิจิตรได้ให้ข้อสังเกตว่าปุมราชธรรมเป็นวรรณกรรม “ที่สนับสนุนการสืบสานคติแนวคิดทางการปกครองที่ผสมผสานจากอิทธิพลพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาจากตอนปลายสมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์” (มติชนสุดสัปดาห์ออนไลน์, 2559) งานของเขาชี้ให้เห็นร่องรอยทางความคิดที่ปรากฏในปุมราชธรรมว่าได้รับ

อิทธิพลจากแนวคิดการปกครองจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผสมพุทธ (ซึ่งต่อไปจะเขียนเป็น คติพุทธผสมพราหมณ์) จากข้อความแสดงให้เห็นว่านอกเหนือไปจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองในสมัยพระนารายณ์ปุมราชธรรมยังได้รับอิทธิพลจากคติศาสนาพุทธผสมพราหมณ์ด้วย จากเงื่อนไขสองประการทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาบริบททางการเมืองในสมัยพระนารายณ์และบริบททางความคิดจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์และตีความคำสอนทางการเมืองของปุมราชธรรม

อนึ่งงานเขียนชิ้นนี้ย่อมทรงคุณค่าในฐานะเอกสารประวัติศาสตร์บันทึกเรื่องเล่าและความทรงจำของยุคสมัย มากไปกว่านั้นคือปุมราชธรรมเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาเกิดขึ้นในบรรยากาศที่นักคิดต่างแสวงหาความรู้และตั้งคำถามกับสังคมการเมืองเพื่อหาคำตอบว่าจะไรคือรัฐที่ดีสำหรับทุกคน เมื่ออ่านอย่างรอบคอบจะเห็นว่าปุมราชธรรมกำลังสะท้อนปมปัญหาบางอย่างของยุคสมัยขณะเดียวกันก็ต้องการอธิบายความจริงด้วยมุมมองที่แตกต่างออกไปเป็นมุมมองต่อระบบการเมืองของผู้ปกครองพุทธราชา สิ่งที่ปุมราชธรรมนำเสนอวางอยู่บนฐานความรู้จากพระไตรปิฎกและตำราปกครองซึ่งเป็นชุดความรู้เดียวกันกับความรู้รัฐพุทธเถรวาทก่อนสมัยใหม่นิยมนำมาอธิบายการเมืองของผู้ปกครอง เช่น พุกาม มอญ สุโขทัย อยุธยา ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งหมายที่จะสนทนากับปุมราชธรรมเพื่อสร้างข้อถกเถียงครั้งใหม่เป็นข้อถกเถียงว่าด้วย “พุทธราชา” (Buddharacha) ในประเด็นคติความเชื่อจากศาสนาพุทธผสมพราหมณ์ที่มาจากอำนาจ หลักการปกครอง แต่ปัญหาการตีความแนวคิดพุทธราชาเป็นไปได้อย่างไร ยังไม่เคยมีงานชิ้นใดสนทนากับปุมราชธรรมมาก่อนเพื่อเติมเต็มช่องว่างของความรู้ (gap of knowledge) การสนทนาเรื่องแนวคิดพุทธราชาในปุมราชธรรมจะถกเถียง (argument) กับบทสนทนาของนักวิชาการที่เคยเสนอเกี่ยวกับแนวคิดการเมืองไทยก่อนรัฐสมัยใหม่ โดยเริ่มต้นจากงานเรื่อง “ความคิดทางสังคมการเมืองการปกครองไทยโบราณ” ของ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ซึ่งเป็นงานศึกษาความคิดรุ่นบุกเบิก งานเขียนเล่มนี้ได้รวบรวมตัวบท (text) เช่น อัครคัมภีร์สุตตร ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง ราชনীติ อรรถศาสตร์ ฯลฯ สำหรับใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์และตีความให้แก่งานเขียนทางการเมืองในชั้นหลังเสมอมา ร่องรอยความคิดที่พบในงานของสมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช คือข้อความต่อไปนี้

“แนวคิดการเมืองไทยเป็นส่วนผสมระหว่างคติศาสนาพุทธและพราหมณ์ ผู้ปกครองประกอบด้วยภาพลักษณ์สองภาพคือ “พุทธภาพ” และ “เทวภาพ” ซึ่งเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมือง (Political Symbol) คือต้องการจะบอกประชาชนว่าผู้ปกครองมีลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดาสามัญ พุทธภาพให้อำนาจธรรม ความเมตตา มีศีลธรรม ขณะที่เทวภาพให้อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ ความหวาดกลัว ความยุติธรรม” (สมบัติจันทร์วงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2519, หน้า 12-23)

จากข้อความ แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองมีองค์ประกอบอยู่สองด้านคือพุทธภาพและเทวภาพ ด้านพุทธภาพเป็นภาพที่กษัตริย์มีความเมตตายึดถือศีลธรรมเป็นพื้นฐาน ด้านเทวภาพเป็นภาพความศักดิ์สิทธิ์ ความเด็ดขาด จากองค์ประกอบทั้งสองด้านอำนาจของผู้ปกครองจึงประกอบด้วยอำนาจโดยธรรมและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผู้ใต้ปกครองอาจรู้สึกทั้งรักเคารพยำเกรง จากข้อความผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างมีคุณธรรมแบบพุทธแต่ก็เบ็ดเสร็จเด็ดขาดตามจารีตพราหมณ์อย่างเคร่งครัดและต้องพิจารณาว่าควรใช้อำนาจธรรมและอำนาจเด็ดขาดอย่างไร (ผู้วิจัย) ข้อสังเกตของสมบัติจันทร์วงศ์และชัยอนันต์สอดคล้องกับแพทย์พิจิตรและสอดคล้องกับงานเขียนของ กานต์ บุญยะกาญจน ที่ว่า “ภาพลักษณ์ของการเป็นกษัตริย์ชาวพุทธมีคุณธรรมเปี่ยมล้นเยี่ยงพระโพธิสัตว์ พร้อมๆ กับใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด ฉกฉวยโอกาสเมื่อจำเป็นตามคติพราหมณ์เพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ” (กานต์ บุญยะกาญจน, 2562, หน้า 310-325) กานต์อธิบายเพิ่มเติมว่าความคิดทางการเมืองไทยโดยเฉพาะกรุงศรีอยุธยาถูกครอบงำด้วยความคิดจากตำราศาสนา อย่างไรก็ตาม ลำพังการครอบงำด้วยความคิดจากตำราศาสนาที่เอื้ออำนวยให้ผู้ปกครองสามารถหยิบใช้ได้อย่างสะดวกยังต้องอาศัยองค์ประกอบอื่นๆ สนับสนุนด้วยหรือไม่ ซึ่งเรื่องดังกล่าว สุรพศ ทวีศักดิ์ ได้ให้ข้อสังเกตว่าองค์กรเช่นคณะสงฆ์โดยรัฐต่างหากที่มีบทบาทในการทำให้คำสอนสถาปนาอำนาจเจ้าผู้ปกครองรัฐ (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2019) กล่าวได้ว่า คำสอนจากศาสนาสัมพันธ์การเมือง รัฐ องค์กรสงฆ์อย่างแยกไม่ออกและมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากที่กล่าวมา การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีปุมราชธรรมจะทำการเชื่อมโยงการตีความตัวบทกับบริบททางการเมืองในสมัยพระนารายณ์และบริบททางความคิดจากคติศาสนาพุทธและพราหมณ์อันเป็นมูลเหตุการก่อตัวงานชิ้นนี้ การเสนอบทความ “แนวคิดพุทธราชาในงานเรื่องปุมราชธรรม” จะอธิบายแนวคิดทางการเมืองไทย ที่มาของหลักการปกครองและการรวบรวมหลักการทางการเมืองในฐานะคู่มือผู้ปกครองในปุมราชธรรมโดยนำเสนอตามลำดับต่อไป

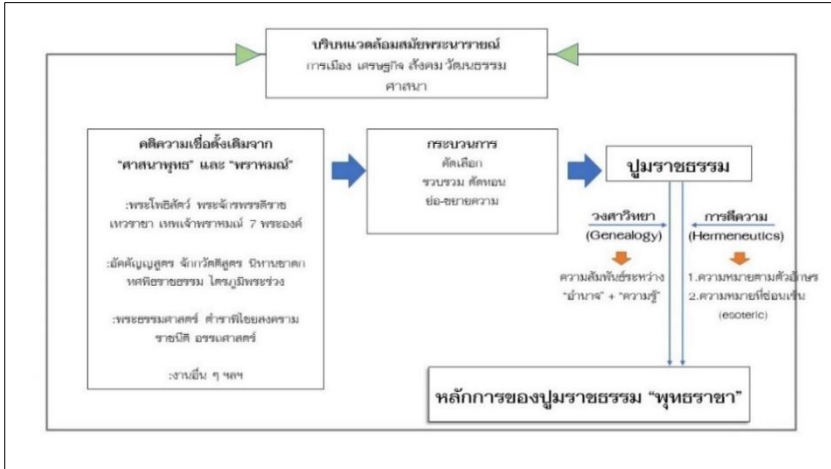
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองไทยในปุมราชธรรม
2. เพื่อศึกษาที่มาของหลักการปกครองในปุมราชธรรม
3. เพื่อศึกษาการรวบรวมหลักการทางการเมืองในฐานะเป็นคู่มือสำหรับผู้ปกครองในปุมราชธรรม

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยปุมราชธรรมจะเลือกใช้ 3 วิธีคือ แนวทางปรัชญา (political philosophy) (ไชยันต์ ไชยพร, 2557, หน้า 34) โดยทำการวิเคราะห์และตีความ (hermeneutics) ด้วยทฤษฎีปุมราชธรรมอย่างละเอียด (close textual analysis) ตามแบบของเฮตริสส์ (Leo Strauss) (สมบัติ จันทร์วงศ์, 2527, หน้า 11-16) ร่วมกับแนวทางประวัติศาสตร์ทางความคิดทางการเมือง (history of political thought) ของสกินเนอร์ (Quentin Skinner) (ไชยันต์ ไชยพร, อ้างแล้ว) และแนวทางวงศาวินิจฉัย (genealogy) ของฟูโกต์ (Michel Foucault) (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561, หน้า 32-33) ดังภาพ

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

จากกรอบแนวคิด ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และตีความ (hermeneutics) ตัวบท (text) เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาทั้งหมดและเพื่อดูว่าผู้เขียนใช้งานชิ้นนี้ส่งผ่านความคิดของตนเองออกมาอย่างไร การตีความ (hermeneutics) ตัวบท (text) ทำร่วมกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของสกินเนอร์ (history of political thought) เพราะเชื่อได้ว่าปุมราชธรรมมิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ได้โดยปราศจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา แต่การศึกษาความคิดทางการเมืองของนักคิดในบริบททางประวัติศาสตร์จะเน้นศึกษาช่วงระยะเวลาที่ยาวและมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมมาก แต่ในการศึกษาพิจารณาจริงๆ จะไม่ศึกษารายละเอียดทุกอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของนักคิดแต่จะเลือกพิจารณาเฉพาะเรื่องหรือสิ่งสำคัญในบริบททางประวัติศาสตร์ที่เห็นว่าน่าจะมีอิทธิพลต่อการก่อตัวของความคิดของเขา (ศุภชัย ศุภผล, 2556, หน้า 8) ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงต้องพิจารณาบริบททางการเมืองในสมัยพระนารายณ์ว่ามีอิทธิพลต่อการก่อตัวทางความคิดของปุมราชธรรม

อย่างไร วิธีวงศ์วิทยาของฟูโกต์ (genealogy) เป็นการสืบค้นสาเหตุของงานชิ้นนี้ว่าไปเชื่อมโยงกับงานใดบ้าง ตัวบทต้นฉบับที่จะนำมาวิเคราะห์ผู้วิจัยจัดแบ่งเป็น 3 หมวดคือ งานเขียนพระพุทธศาสนา (พระสูตรในไตรปิฎก นิทานชาดก ไตรภูมิพระร่วง) ตำราการปกครอง (ราชনীติ อรรถศาสตร์ พระธรรมศาสตร์) และงานเขียนอื่นๆ (บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ เช่น พระราชพงศาวดาร) การรวบรวมและเรียบเรียงความรู้หลักการทางการเมืองเพื่อนำเสนอต่อผู้ปกครอง วิธีการวงศ์วิทยาจะช่วยให้เราเข้าใจว่าอำนาจของความรู้ (power of knowledge) สัมพันธ์กับแนวคิดพุทธราชาในปุมราชธรรมได้อย่างไร

ดังนั้น การวิจัยปุมราชธรรมด้วยกรอบการศึกษาทั้งสามจะช่วยอธิบายเกี่ยวกับความคิดและมุมมองทางการเมืองของผู้เขียนได้ดีขึ้นแม้เราจะไม่รู้ว่าใครเป็นคนเขียน ไม่รู้ประวัติภูมิหลังของเขาวงว่าเขามีความคิดอะไร และอะไรคือแรงบันดาลใจเพื่อที่จะเขียนงานชิ้นนี้ออกมา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดและหลักการทางการเมืองที่ปรากฏในปุมราชธรรม การสำรวจที่มาของความรู้ทางการเมืองในปุมราชธรรม แนวคิดพุทธราชาในฐานะลักษณะเด่นในปุมราชธรรม ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและหลักการทางการเมืองที่ปรากฏในปุมราชธรรม

ผู้วิจัยจะอธิบายประเด็นแนวคิดและหลักการทางการเมืองที่ปรากฏในปุมราชธรรม สรุปได้ดังนี้

1.1 *แนวคิดผู้ปกครองในปุมราชธรรม* เป็นการอธิบายความเป็นผู้ปกครองตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ คติพระโพธิสัตว์ (Bodhisattva) (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 21) พระจักรพรรดิราช (Chakkavatti) (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 24) และเทพเจ้าพราหมณ์เจ็ดพระองค์ (seven Brahman deities) (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 54) สรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) การอธิบายสถานภาพและความสำคัญของผู้ปกครองด้วยข้อความที่ว่า “อันว่ามหานครที่พระโพธิสัตว์เสวยราชสมบัตินั้นก็^๑เป็นอัครจรรยปรากฏไปทั่วทั้งแปดทิศ ...อันว่าพระพุทธรีอารีย์ไมตรีบรมศาสดาบพิตรอันเสด็จมาอุปบัติในอนาคตกาลนั้น ก็มีอัครจรรยปรากฏเป็นพิเศษเมื่อยังเสวยราชสมบัตินั้นก็กอบด้วยแก้วเจ็ดประการแลไศวรรรยยศบริวารแลมหานครที่เสด็จอยู่นั้นก็บริบูรณ์ปรากฏนักหนา อนึ่ง ได้ตรัส (ตรัสรู้) เป็นพระพุทธเจ้าในอายุที่ยังน้อย แลพระองค์นั้นสูงงามประเสริฐยิ่งนัก เหตุนี้จึงทรงพระนามชื่อพุทธราชา อันว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็มีวิเศษอัครจรรยต่างๆ ด้วยประการดังนี้” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 21-24) จากข้อความ เป้าหมายของการอธิบายแนวคิดผู้ปกครองด้วยคติโพธิสัตว์ พระจักรพรรดิราชา และเทพเจ้าพราหมณ์เจ็ดพระองค์ เพื่อแสดงสถานะสูงส่งของผู้ปกครองโดยเจือปนทำให้ผู้ปกครองมีสถานะเหนือคนอื่นได้ก็คือพระชาติกำเนิดสูงกว่าคนธรรมดาทั่วไป เพราะเชื่อกันว่าผู้ปกครองผู้สั่งสมบุญมาอย่างยาวนานเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าหรือโพธิสัตว์และยังคงแอบอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากเทพเจ้ามาสนับสนุนความชอบธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า “พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอบด้วยทรงคุณเจ็ดประการ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอินทราธิราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอาทิตย์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระพายุ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระยมราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระมหาสมุทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระจันทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระธรณี” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 54)

ยิ่งไปกว่านั้น ข้อความแสดงความสำคัญและความจำเป็นของการมีผู้ปกครองกล่าวคือ สังคมที่ไม่มีผู้ปกครองหรือสภาวะไร้รัฐ (anarchy) ชีวิตและทรัพย์สินไม่ปลอดภัยมนุษย์ไม่อาจแก้ปัญหาได้โดยลำพังคนในสังคมจึงเห็นพ้องกันว่าควรแต่งตั้งผู้ที่มีลักษณะแข็งแกร่งกว่า งดงามกว่า น่าเกรงขาม น่าเลื่อมใสศรัทธา ให้เป็นผู้นำชุมชนทำหน้าที่ว่ากล่าวคนได้ ตักเตือนคนได้ ลงทัณฑ์ได้ รัฐจึงเกิดขึ้นจากความจำเป็นดังที่กล่าวมา ต่อเมื่อมีผู้ปกครองบ้านเมืองจึงสงบร่มเย็น

2) พิธีราชาภิเษก เป็นพิธีสถาปนาความเป็นกษัตริย์อย่างเป็นทางการเพื่อประกาศพระเกียรติว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่สมบูรณ์แล้ว (ศรีนวล ภิญโญสุนันท์, 2528, หน้า 143) ดังข้อความที่ว่า “อันว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าผู้ผ่านพิภพไศวรรรย

อันเป็นเอกแควตฉัตรกิติ ได้ผ่านพิภพไศวรยศในทวีปหนึ่งกิติได้แก้วเจ็ดประการเป็นอาทิ คือ จักรรัตน เป็นบรมจักรพรรดิราช กอปรด้วยไศวรยศอันมหาพารทงฤทธิเดชโอภาสปราภุญวดยิ่งแล้วกิติ...” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 25) จากข้อความ การจัดพิธีราชาภิเษกเป็นการประกาศพระองค์ในฐานะศูนย์อำนาจใหม่เป็นครั้งแรกจัดให้มีขึ้นทันทีเมื่อเสด็จครองราชย์ โดยจัดขึ้นตามแบบวิธีการได้อำนาจรัฐส่วนใหญ่จะพบสองแบบคือ การสืบราชสมบัติจะจัดพิธีราชาภิเษก การใช้กำลังเพื่อขึ้นครองราชย์จะจัดปราบดาภิเษก การปราบดาภิเษกมีความไม่ชอบธรรมในตัวเองเพราะเป็นการชิงอำนาจมาจากผู้ปกครองเดิม ดังนั้นผู้ปกครองที่ก้าวสู่อำนาจด้วยวิธีปราบดาภิเษกจึงพร้อมพิสูจน์บุญญาบารมีอย่างเข้มข้นเพื่อแสดงความชอบธรรมในการเสด็จครองราชย์ กรณีพระเจ้าปราสาททองพิสูจน์บารมีอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เสด็จครองราชย์ (พ.ศ. 2172-2199) เช่น จัดพิธีลบล้างและอินทราชาภิเษก ตามคติความเชื่อปี พ.ศ. 2181 ตรงกับศักราช 1000 เข้าสู่กลียุคอันเป็นยุคแห่งความเสื่อมหรือกลียุค (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่น, 2559, หน้า 278-280) ในวาระเดียวกันจัดพิธีอินทราชาภิเษกเพื่อแสดงความมีบุญญาธิการคือได้รับมอบอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากพระอินทร์ (ศรีนวล ภิญโญสุนันท์, 2528, หน้า 61)

3) อำนาจหน้าที่ของผู้ปกครอง ผู้เขียนแนะนำว่าผู้ปกครองมีหน้าที่สำคัญคือปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข เจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ ผู้ปกครองเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์คือมีความมุ่งมั่นอุทิศตน (dedicate to) ในการทำงานเพื่อบ้านเมืองของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรือง ขณะที่พระจักรพรรดิราชคือพระราชอาผู้ยิ่งใหญ่เหนือราชาทั้งปวงเอาชนะศัตรูได้ด้วยธรรมหรือธรรมวิชัย เป็นผู้ทรงเอาพระทัยใส่กิจการบ้านเมืองดูแลทุกข์สุขประชาชนและทำนุบำรุงพระศาสนา นอกจากนี้ ผู้เขียนยังเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของผู้ปกครองกับการทำหน้าที่ของเทพเจ้าเจ็ดพระองค์ ได้แก่ พระอินทราชา คือการบริจาคตานแก่ประชากราษฎรโดยทั่วถึง พระอาทิตย์คือการเรียกเก็บภาษีส่งสาอากรเข้าพระคลังหลวง พระพายคือไปการส่งอุปนิภิต (สายลับ) สืบข่าวในเมืองศัตรู พระยมราชคือความเที่ยงธรรมในการตัดสินคดีความ พระมหาสมุทรคือการแสดงพระเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ประจักษ์ พระจันทร์คือพระจริยวัตร

ที่ประชาชนรักและพึงพอใจ พระธรรมคือทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชากรหมู่มาก
ความสุข

4) การรวมศูนย์อำนาจและการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม เป้าหมายทาง
การเมืองของการอธิบายว่าผู้ปกครองคือผู้มีบุญญาบารมีช่วยสนับสนุนแนวคิดการรวม
ศูนย์อำนาจไว้ที่คนคนเดียว ดังข้อความที่ว่า “แผ่นดินนี้พระมหากษัตริย์ประเสริฐล้ำ
เลิศกว่าบรรณิกรทั้งปวง” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 37) และ “บุคคลผู้ใดเป็นอธิบดีแก่
สัตว์และปกครองรักษาสัตว์ทั้งปวงนั้นไซ้ มีโยค ๔ ประการคือ โยคศิริ ๑ โยคพล ๑
โยคยาตรา ๑ โยคเสนาวงศ์ ๑” จากข้อความ กษัตริย์คือผู้ประเสริฐเหนือคนทั้ง ผู้เป็น
ใหญ่ (อธิบดี) มีหน้าที่ปกป้องสิ่งต่อไปนี้เป็น โยคศิริคือองค์ประกอบของความรุ่งเรือง
ของผู้เป็นใหญ่คืออาณาจักรและพระศาสนา โยคพลคือขุนนาง พระสงฆ์ เศรษฐีคหบดี
ไพร่ฟ้า โยคเสนาวงศ์คือการป้องกันบ้านเมืองจากศัตรูภายนอก โยคยาตราคือการทำ
สงครามขยายอาณาเขตและปกป้องพระศาสนา (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 67-69)
จากข้อความ แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองในฐานะศูนย์รวมอำนาจจะต้องใช้อำนาจเพื่อ
การดูแลอาณาจักร พระศาสนา ราษฎรทุกกลุ่ม ทำสงคราม ให้อยู่รอดปลอดภัยและ
เจริญรุ่งเรือง

1.2 *หลักการทางการเมือง* เป็นการอธิบายประเด็นดังนี้ วิธีการขึ้นสู่
อำนาจ คุณธรรมของผู้ปกครอง และอำนาจหน้าที่ทางการปกครอง

1.2.1 *วิธีการขึ้นสู่อำนาจของผู้ปกครอง* ประเด็นเรื่องการขึ้นสู่
อำนาจของผู้ปกครอง ผู้เขียนอธิบายไว้ 2 วิธี คือ “การสืบราชสมบัติ” และ “การใช้
กำลังบังคับ” วิธีการสืบราชสมบัติ ผู้เขียนแนะนำให้แต่งตั้งพระโอรสเป็นผู้สืบทอด
อำนาจ ดังข้อความที่ว่า “...พระราชบุตรพระราชนัดดาแห่งสมเด็จพระมหากษัตริย์
เจ้าพระองค์นั้นก็จะได้ครองราชพิภพสืบไปทุกพระองค์” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า
25)...พระมหากษัตริย์เจ้าควรประสาทยศไศวรยศแก่พระราชบุตร อนึ่ง ควรให้อำนาจ
อำมาตย์ผู้มีปัญญาแก่พระราชบุตรนั้น...” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 34) ขณะที่
วิธีการใช้กำลังบังคับ ดังข้อความที่ว่า “อันว่าราชสมบัติแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าอัน
ได้ด้วยปัญญา คิดอ่านตักแต่งการทั้งปวงนั้น ก็มีเดชอุปมาประดุจพระเพลิงกลบ
สังหารแก่ราชศัตรู ผู้ใดๆ ก็บมีอาจเพื่อจะมาทำลายได้เลย...” (กรมศิลปากร, 2545,

หน้า 43) จากข้อความ ต้องกระทำโดยผู้มีกำลังสติปัญญาคิดอ่านวางแผนและมีเป้าหมายชัดเจนเพราะจากข้อความชี้ให้เห็นการใช้กำลังทำลายศัตรูและได้ชัยชนะ(บริบท) ปรากฏอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ควบคุมอำนาจทางทหาร เช่นกรณีของพระเจ้าปราสาททองซึ่งตำแหน่งเดิมคือเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์สามารถก้าวขึ้นสู่อำนาจสมเกียรติ วันทะนะ ให้ข้อสังเกตว่าองค์ประกอบของผู้มีอำนาจมาจากสองส่วนคือ “ฐานอำนาจ” และ “ความชอบธรรม” การขึ้นดำรงตำแหน่งผู้ปกครองไม่มีสูตรสำเร็จแต่ยึดหยุ่นได้ตาม “กาลเทศะ” กรณีการใช้กำลังบังคับ (coercive power) นับเป็นกรณียกเว้น (exception) สำหรับ “ผู้มีอำนาจสูงสุดอย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงผู้มีสิทธิตามประเพณี” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561, หน้า 413-434) หมายความว่า ผู้นำที่มีสิทธิตามจารีตประเพณีอาจไม่ใช่ผู้มีอำนาจจริง เช่น ผู้นำที่อายุน้อยมักจะไม่สามารถรักษาอำนาจไว้ได้ ยกเว้นพระนารายณ์ ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้กับผู้นำที่มีอำนาจอย่างแท้จริง ดังเช่นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ขึ้นสู่อำนาจและก่อตั้งราชวงศ์ปราสาททองเป็นศูนย์อำนาจใหม่และพร้อมที่จะพิสูจน์บารมีอย่างเข้มข้นเพื่อแสดงความชอบธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ว่าผู้นำคนเก่าหมดบุญแล้วตนมีธรรมสูงกว่าจึงชอบธรรมที่จะเป็นผู้ปกครอง

1.2.2 *คุณธรรมของผู้ปกครอง* คุณธรรมมาจากหลักธรรมผู้ปกครองควรคำนึงถึงการครองตนให้อยู่ในกรอบเกณฑ์คุณธรรมของชนชั้นกษัตริย์คือ ทศพิธราชธรรม (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85) การรักษาสัจจะ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 57) มีหิริโอตฺตประจู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 60) การไม่ละโมภ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 57) มีชตฺตียมานะสูงความมุ่งมั่น ความอดทนอดกลั้น สามารถควบคุมอารมณ์ความรู้สึกได้ดี (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 53) ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อผู้ปกครองต้องเผชิญหน้ากับบุคคลที่มีพฤติกรรมต่างๆ ให้แสดงคุณธรรม ดังข้อความต่อไปนี้ การเผชิญหน้ากับคนที่กำลังโกรธด้วยความไม่ไตร่ตรองเผชิญหน้ากับคนที่มีจิตใจทุจริตด้วยจิตใจอันเป็นกุศลสุจริตใจ การเผชิญหน้ากับคนตระหนี่ถี่เหนียวด้วยการให้บริจาคทาน และเผชิญหน้ากับคนพุดโหกทกด้วยการรักษาคำสัตย์ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 42) จากที่กล่าวมา การเมืองการปกครองย่อมเกี่ยวพันกับเรื่องการใช้อำนาจ การออกคำสั่ง การบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้การใช้

อำนาจเกิดความเป็นธรรมกับสังคม ผู้ปกครองควรใช้คำนึงถึงคุณธรรมและใช้ควบคู่กับหลักการปกครอง คุณธรรมที่ถือเป็นหลักธรรมของชนชั้นกษัตริย์ก็คือราชาธรรม 10 ประการ ซึ่งข้อธรรมทั้งสิบข้อประกอบด้วยหลักการสองหลักการคือ หน้าที่ (ทาน บริจาค) และการควบคุมอารมณ์และความประพฤติ (ศีล อาชวะ มัทวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ)

1.2.3 *อำนาจหน้าที่ทางการปกครอง* อำนาจหน้าที่ทางการปกครอง จะนำเสนอประเด็นการปกครองอาณาจักรด้านต่าง ๆ และการออกคำสั่งทางการปกครอง

1.2.3.1 *การปกครองอาณาจักร* หน้าที่ของผู้ปกครองคือการดูแลทุกข์สุขของประชาชนทุกกลุ่มทั้งในอาณาจักรและนอกอาณาจักรที่เป็นเมืองบริวาร การปกครองอาณาจักรจะอธิบายประเด็นการป้องกันศัตรูจากภายนอก การทำสงคราม การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร ทำนุบำรุงและอุดหนุนพระศาสนา การสั่งสอนศีลธรรมให้กับประชาชน สามารถสรุปได้ดังนี้

การป้องกันศัตรูจากภายนอก ดังข้อความที่ว่า “อันว่าราชกิจแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าคือ การอันจะรักษาสีมาณฑลบ้านเมืองแลป้องกันราชศัตรูทั้งปวง อันว่าศัตรูซึ่งเห็นว่าเป็นภัยแลเกิดเป็นภัยนั้นก็มี อนึ่ง ศัตรูซึ่งเห็นว่าเป็นภัยนั้นก็มีแต่ใจเดียว...” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 31) การป้องกันศัตรูต้องพัฒนากองทัพให้แข็งแกร่งดังข้อความที่ว่า “อันว่าโยคเสนางคนั้นให้ป้องกันรักษาเมือง แลแต่งค่ายคูเขื่อน ทวาร หอรบแลธงไชยแลจตุรงค์พลทั้งสี่คือ พลช้าง พลม้า รถ แลทหาร...” จากข้อความ เป็นการจัดการป้องกันรักษาเมืองมีการสร้างป้อม ค่าย คูเมือง ประตู หอรบ จัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ ทหารประจำการ ยานพาหนะ รถ ช้าง ม้า ปราบการเพื่อป้องกันการโจมตีของศัตรู

การทำสงคราม มีสองกรณีคือการขยายดินแดนและการปกป้องพระศาสนา การทำสงครามต้องพัฒนากองทัพให้แข็งแกร่งทั้งแม่ทัพและจากข้อความที่ว่า “คิดแผ่ราชสีมา ตราไตรหัทที่เกล้า แล้วจัดหามนตรี ตรวจเสนาเสนา หาจัดรงค์พลพยุห์ หมวดหมายหมู่กำหนด กฎไว้เป็นตำรา” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85) และ “... อภัยโทษฐคามนีราชนั้น เหตุเอลราชเป็นทมิฬมากทำธรรมานตราแยกพุทธศาสนา แลอภัยโทษฐคามนีราชนั้น

คามวีราชยกพลเคิกไปรบพุ่งแลพิฆาตทมิฬทั้งหลายเสียมากนัก แลซึ่งจะได้บาปไซ้ร้ ก็เป็นอันน้อยนัก แต่คนหนึ่งปรนนิบัติแก่มารดาคนหนึ่งอยู่แก่เบญจสิล แลเป็นบาปแต่สองคนนี่” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 56)

การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร คือการดูแลทุกข์สุขของประชาชนดังข้อความที่ว่า “...เอาทุกขราษฎร์ทั้งหลาย หมายถึงนวดนวดนวด หางงย่ำจนแก่ แก่สังยากให้ง่าย ป่วยสิ่งร้ายให้ดี...” และบริจาทานอย่างสม่ำเสมอตั้งข้อความที่ว่า “อันว่ากรุงศรีธรรมโคคราชนั้นประสาททักษิณาทานแลวันแลทกแสนตำสิ่งทองเป็นนิจกาล พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใด ประกอบด้วยทานบริจาทเป็นนิจกาล กอปรด้วยเหตุยศฐาอุภถัมภกในพุทธศาสนาไซ้ร้ ก็ประเสริฐล้ำเลิศนักหนาแล

ทำนุบำรุงและอุดหนุนพระศาสนา คือการบริจาทานและสนับสนุนกิจกรรมทั้งปวงเป็นประจำ (พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใด ประกอบด้วยทานบริจาทเป็นนิจกาล กอปรด้วยเหตุยศฐาอุภถัมภกในพุทธศาสนาไซ้ร้ ก็ประเสริฐล้ำเลิศนักหนาแลพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์นั้นก็เป็นที่เสนหพึงพอใจแห่งเทวดามนุษย์ทั้งหลาย)

การสั่งสอนศีลธรรมให้กับประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของผู้ปกครองที่จะสอนให้ประชาชนรู้จักดีรู้จักชั่วประกอบกุศลกรรม การสั่งสอนให้น้อมนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนก็เพื่อให้สังคมสงบสุข เท่ากับเป็นการนำทางประชาชนให้หลุดพ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด ดังข้อความที่ว่า “จำนงสัตว์สูฟ้า ชักหน้าสู่เมืองสวรรค์” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85)

1.2.3.2 การออกคำสั่งทางการปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองด้านการออกคำสั่งทางการปกครองคือการวินิจฉัยสั่งการ สามารถสรุปเป็นประเด็นดังต่อไปนี้ การอำนวยความสะดวกธรรม การปกครองขุนนาง การป้องกันการกระทำ ความผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน การแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติ

1.2.3.2.1 การอำนวยความสะดวกธรรม คือการออกคำสั่งและการวินิจฉัยคดีต้องคำนึงถึงเป็นธรรม ดังข้อความที่ว่า “อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าแลพระราชบุตรผู้จะครองราชพิภพลี้ไปจงเอากิจการโบราณราชประเพณีอันแล้วไปนั้นเป็นทำเนียม... (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 30)...มีใจจงเกาะฉบับ นับโบราณอันชอบ กอปรด้วยผดุงผดา ถืออาชญาจางเที่ยง เพียงพ้อข้าพ้อไท ถ้าพอดตัดให้ตัด ถ้าพอรอนให้

รอน พอทอนทอนจงเที่ยง คูเยียงลันตราซุ...” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85) จากข้อความหมายความมาให้ผู้ปกครองยึดถือตามประเพณีการปกครองที่เคยปฏิบัติสืบมา หลักการออกคำสั่งทางปกครองในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่จะยึดหลักการคือ ไม่ขัดกับพระธรรมศาสตร์ ประเพณีนิยม เป็นพระราชานิยมของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญ คำสั่งและกฎระเบียบถือเป็นกฎหมายนอกพระธรรมศาสตร์ เช่น กฎมณเฑียรบาล เป็นต้น สำหรับการออกกฎระเบียบทางปกครองจะนำเสนอประเด็น การปกครองขุนนาง การป้องกันการทำคามผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน การแต่งตั้งผู้สืบทอดราชสมบัติ

1.2.3.2.2 การปกครองขุนนาง ประเด็นการปกครองขุนนางจะอธิบายเรื่องการกำหนดคุณสมบัติของขุนนางสองลักษณะคือคุณสมบัติทั่วไป และคุณสมบัติประจำตำแหน่ง ดังนี้

คุณสมบัติทั่วไป พบว่าผู้เขียนแนะนำว่าขุนนางต้องเป็นผู้รอบรู้หลักการบริหารบ้านเมือง รู้จักคิดอ่านสร้างคุณประโยชน์ให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองทำให้พระเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 53) คุณลักษณะของขุนนางที่ดีได้แก่ เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 27) มีความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มีความกล้าหาญ เป็นผู้มิบุคลิกดี มีชาติตระกูล พุดจาสุภาพอ่อนน้อม รู้จักวางตัวเหมาะสมกับกาลเทศะ เป็นผู้มิสัมพันธ์และรู้อะไรควรทำไม่ควรทำ เกรงกลัวอาญาไม่กระทำความผิด เป็นผู้รักษากฎหมายและรักษาราชฎ ขุนนางที่ดีและมีความสามารถจะทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาแทนกษัตริย์ มีความอดทนวิริยะอุตสาหะ ไม่เป็นผู้มักใหญ่ใฝ่สูงเกินฐานะตนและไม่ทำตัวอยู่เหนือกฎหมาย (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 47)

คุณสมบัติประจำตำแหน่ง ได้แก่ คุณสมบัติของขุนนางฝ่ายปกครอง ขุนนางฝ่ายกลางโหม ขุนนางตำแหน่งอื่นๆ และพระอัศวมเหสี พบว่า ขุนนางตำแหน่งสำคัญฝ่ายปกครองคือ ขุนนางจตุสดมภ์ ขุนวัง ขุนเมือง ขุนนา ขุนคลัง (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 86-87) ยกตัวอย่างเช่น คนที่เป็น “ขุนวัง” หรือ “เจ้ากรมธรรมาธิบดี” (เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ, 2549, หน้า 14-15) จะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจซื่อตรง พุดจาชัดเจน มีความกล้าหาญ ไม่ได้เลียงกษัตริย์ ไม่ขัดขวางและทำตามพระประสงค์ คอยให้คำแนะนำและตักเตือนกษัตริย์ เป็นคนประหยัคมถัณย์สร์ มีความ

รอบคอบ ไม่ทำความผิด รู้จักพระอุปนิสัยของกษัตริย์ คอยรับใช้ใกล้ชิดสม่ำเสมอ รู้พระราชกิจ ไม่เป็นคนโลภ และเป็นคนรับเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎร (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 86) ขณะที่ขุนนางฝ่ายกลาโหม เช่น แม่ทัพประจำกองทัพต้องรอบรู้กลศึก ทั้ง 21 ประการ เชี่ยวชาญการสงครามอย่างลึกซึ้ง (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 86-87) ขุนนางตำแหน่งอื่นๆ เช่น นักปราชญ์ ต้องมีคุณลักษณะคือมีชั้นเชิงในการพูด มีความพยายาม มารยาทงดงาม จงรักภักดี เป็นผู้รู้ธรรมอย่างลึกซึ้งและใช้หลักธรรมทางศาสนา เช่น พระอภิธรรมอริยสัจจสี่ บารมีสามสิบห้า มายืดเหนี่ยวการกระทำ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 101-105) อัครมเหสี ต้องมีคุณลักษณะคือ บุคลิกสง่างาม มีปัญญา สุขภาพแข็งแรง มีชาติตระกูล มีเมตตาธรรมสูง มีจิตกุศล ไม่หึงหวง รับผิดชอบ ในหน้าที่การงาน จงรักภักดี เป็นผู้นำและจัดการดูแลข้าราชการบริพารที่จะทำการรับใช้ กษัตริย์ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 101-105)

1.2.3.3 การป้องกันการกระทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน

เกี่ยวกับการกระทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินมีสองประเด็นให้พิจารณา คือ ประเด็นแรก ธรรมเนียมการเข้าพบพระเจ้าแผ่นดินผู้เขียนยกตัวอย่างการลอบสังหารกษัตริย์เมืองพุกามปัญหาเกิดจากความบกพร่องเช่น การข่าวไม่มีประสิทธิภาพ การใช้สายลับปลอมตัวเป็นพราหมณ์เข้ามาขอพบพระเจ้าแผ่นดินของอาณาจักรพุกามจึงไม่ถูกตรวจอาวุธเป็นต้น (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 47-48) ประเด็นที่สองคือ การกำหนดความผิดอันเกิดจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของขุนนาง ดังข้อความที่ว่า “ขุนใดมักพาธแห่งโทษ ขุนใดโกรธ บ่ มิดิดหน้าหลัง หวังสินจ้าง อ่างทรงงศักดิ์ กินเหล่า...โลก ลาก...ไผ่ดอกฟ้ามามือ...ปัฐยุคีธารยุคีธรรม...กำแหงกลางเมือง เคืองใจไพร่ ใครเมียมมาก รักษายากใจคน เมามัวไม่ห่ ไทรห่ทารุณ..” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 100) จากข้อความ ผู้เขียนได้ให้คำแนะนำว่าการรักษาความปลอดภัยแก่ประมุขแห่งรัฐเป็นเรื่องสำคัญมากและเกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงของอาณาจักร การรักษาความปลอดภัยแก่ประมุขแห่งรัฐเป็นเรื่องสำคัญจึงควรกำหนดไว้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ

1.2.3.4 การแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติ

การแต่งตั้งรัชทายาทเป็นประเด็นที่มีความสำคัญประเด็นหนึ่งเพราะว่าเกี่ยวเนื่องกับความมั่นคงทางการเมืองจะเห็นได้ว่าในประวัติศาสตร์การเมืองอยุธยา การแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติกลายเป็นปัญหา

ใหญ่ตลอดระยะเวลา 417 ปีของอยุธยาเสมอมา ปฐมราชธรรมเป็นงานเขียนที่สะท้อนปัญหาว่า “...ครั้นกอบปร้ด้วยพระราชบุตรไซร์ก็จะได้ครองแผ่นดินพิภพลีไปภายหน้า อนึ่งจะได้ผจญราชศัตรูทั้งสี่ทิศ และจะเป็นสุขแก่ประชาราษฎร์สมพรหมณ์...สิมามณฑล บ้านเมืองทั้งปวง พระมหากษัตริย์เจ้าควรประสาทยศไศวรยศแก่พระราชบุตร อนึ่งควรให้อำมาตย์ผู้มีปัญญาแก่พระราชบุตรนั้น... เขียวเมืองอย่าให้หักเสีย ตาเมืองอย่าให้ชวักเสีย ไล่เมืองอย่าให้ชกเสีย พระมหากษัตริย์ผู้กอบปร้ด้วยธรรมอันกล่าวมาทั้งนี้ จะมีไชยชนะแก่ราชศัตรูทั้งปวงทั่วทิศานุทิศแล” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 42) จากข้อความ การแต่งตั้งพระราชบุตรเพื่อป้องกันความโกลาหลในบ้านเมือง การแต่งตั้งหรือไม่แต่งตั้งรัชทายาทเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์โดยตรงขุนนางอาจเสนอได้แต่ก็อยู่ที่พระวินิจฉัยเพราะหลายกรณีพบว่าผู้ปกครองมิได้แต่งตั้งผู้ใดเป็นผู้สืบทอดอำนาจ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า แนวคิดและหลักการทางการเมืองที่ปรากฏในปฐมราชธรรมได้อธิบายถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับผู้ปกครองที่มีฐานคิดจากศาสนาพุทธและพรหมณ์ คติพระโพธิสัตว์และจักรพรรดิราชเข้ากันได้ดีกับคติเทพเจ้าเจ็ดพระองค์ คติจากศาสนาทั้งสองศาสนาทำให้สถานภาพของผู้ปกครองมีลักษณะผสมผสานกันเท่ากับว่าผู้เขียนเจตนาเสริมภาพลักษณ์ให้ผู้ปกครองดูสูงส่งเปรียบเสมือนพระผู้เป็นเจ้าในความหมายหนึ่ง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555, หน้า 27) การอุปถัมภ์ของพระพุทธเจ้าสัมพันธ์กับเวลาและสถานที่อย่างเฉพาะเจาะจงว่าพุทธเจ้าจะเกิดเฉพาะแต่ชมพูทวีปเท่านั้น ในฐานะ “ผู้มีบุญญาบารมี” เสด็จมาเพื่อปราบยุคเข็ญเป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ เพราะชาวชมพูทวีปความจำเป็นที่เขาต้องการอยู่ในรัฐผู้ปกครองที่มีบุญญาบารมีจะช่วยขจัดปัดเป่าปัญหาความทุกข์ยากในชีวิต การทำหน้าที่ของกษัตริย์จึงเสมือนกับการบำเพ็ญบารมีของโพธิสัตว์นำทางพวกเขาเหล่านั้นให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ทั้งนี้ สถานภาพของผู้ปกครองในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกษัตริย์ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองกลุ่มต่างๆ ในสังคมการเมืองว่าควรมีรูปแบบและลักษณะใด ในทางปฏิบัติหากกษัตริย์พระองค์ใดได้รับการยอมรับในฐานะผู้ทรงอำนาจทางศีลธรรม (moral authority) สามารถอ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อสนับสนุนและเกื้อกูลต่อการรักษาอำนาจทางการเมืองได้

หัวข้อที่จะนำเสนอต่อไปเป็นการสำรวจร่องรอยความคิดทางการเมืองในปุมราชธรรมร่วมกับตัวบทชั้นรอง โดยที่ผู้วิจัยได้ทำการจัดแบ่งตามลักษณะเนื้อหาที่คล้ายกันไว้ในหมวดเดียวกัน ดังนี้

2. การสำรวจร่องรอยความคิดทางการเมืองในปุมราชธรรม

การวิจัยครั้งนี้การใช้ตัวบทบางรายการ เช่น ราชনীติ พระธรรมศาสตร์ จำเป็นต้องศึกษาจากฉบับที่ตรวจชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากยุคสมัยของปุมราชธรรม การศึกษาตัวบทที่สร้างขึ้นในชั้นหลังมักจะกระทำในกรณีที่ไม่สามารถสืบค้นต้นฉบับยุคเดียวกันหรือตัวบทชำรุดเสียหาย ซึ่งภายหลังพบว่า มีผู้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากการทบทวนความรู้ความทรงจำและหลักฐานเท่าที่สืบหาได้มาทำการปริวรรตเสียใหม่เพื่อมิให้ภูมิปัญญาในอดีตสูญหายไป เช่น การใช้งานเขียนเรื่องราชনীติของ สมเกียรติ วันทะนะ เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองจากตัวบทใน “*โลกที่คิดว่าคุณเคย? : ความคิดทางการเมืองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 189–2310*” สมเกียรติ กล่าวไว้ว่าเขาเองเลือกใช้ราชনীติฉบับแปลของยุคปัจจุบัน 3 ฉบับ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดสมัยอยุธยา เพราะมีอาจพิสูจน์ได้ในปัจจุบันว่าต้นฉบับราชনীติภาษาไทยในสมัยอยุธยาจะมีจริงหรือไม่ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561, หน้า 167) การเลือกใช้ราชনীติที่สามารถสืบค้นได้ในปัจจุบันเป็นหนทางช่วยให้เราค่อยๆ ปะติดปะต่อความคิดของคนยุคอยุธยาจากการเลือกใช้เอกสารที่หลากหลาย สำหรับต้นฉบับที่จะนำมาสำรวจร่องรอยความคิดทางการเมืองในปุมราชธรรมก็ใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการคัดเลือกเอกสาร ผู้วิจัยทำการจำแนกเอกสารตามลักษณะเนื้อหา ดังนี้

1. งานเขียนพระพุทธศาสนา พระสูตรในพระไตรปิฎก ได้แก่ อัครคัมภีร์สูตร จักกวัตติสูตร นิทานชาดก (มโหสถชาดก) -พุทธวงศ์ (ในนิทานถก) ไตรภูมิพระร่วง
2. ตำรากฎหมาย พิไชยสงคราม ตำราการปกครอง พระธรรมศาสตร์ พิไชยสงคราม ตำราการปกครอง (ได้แก่ ราชনীติ มานวธรรมศาสตร์ อรรถศาสตร์)
3. งานเขียนอื่น บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ ได้แก่ พงศาวดารอยุธยา มหาราชวงศ์ (พงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว) มหาวงศ์ (พงศาวดารลังกา)

งานกลุ่มแรกเรียกว่าเป็นตัวบทที่บรรจุคำสอนหรือพุทธวจนะของพระศาสดาที่เผยแพร่ออกมาในลักษณะต่างๆ เช่น พระธรรมวินัย เรื่องเล่าที่เป็นนิทานชาดกและนิทานกถา (ในพุทธวงศ์) เรื่องเล่านิทานถือเป็นส่วนหนึ่งในพระไตรปิฎกเหมือนกันแต่นิทานส่วนใหญ่อธิบายประวัติศาสตร์พุทธศาสนา วงศ์ตระกูลของพระพุทธเจ้าทั้ง 25 วงศ์ และพระจริยวัตร เรื่องราวในนิทานมักจะถูกนำไปเชื่อมต่อกับงานเขียนกลุ่มที่สามคือ ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของรัฐพุทธเถรวาท เช่น วงศ์ของพระพุทธเจ้าและการอวตารของวงศ์พระราม เช่นเดียวกับกับไตรภูมิพระร่วงเล่าเรื่องจักรวาลวิทยาของพระยาจักรพรรดิราช เรื่องของผู้มีบุญญาธิการกับภารกิจปราบทุกข์เชื้อเชิญให้แก่วางขมพูทวีป งานกลุ่มที่สามและ พงศาวดารอยุธยา มหาราชวงศ์ของพม่า และมหาวงศ์พงศาวดารลังกา ซึ่งงานกลุ่มนี้เล่าเรื่องการก่อตั้งรัฐโดยอธิบายความเชื่อมโยงราชวงศ์ของตนเองให้เข้ากับไตรภูมิพระร่วงจึงสัมพันธ์กับปุมราชธรรมในแง่ของการอธิบายปัญหาทางปรัชญาการเมือง การแสวงหารูปแบบการปกครองที่ดีและการจัดระเบียบทางการเมือง กลุ่มที่สองเป็นตำรากฎหมาย พิไชยสงครามและตำราการปกครองมีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในการอกระเบียบข้อบังคับสำหรับใช้ในราชอาณาจักรในภาวะปกติและภาวะไม่ปกติอันเกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองและการสงคราม กล่าวได้ว่า งานจากทั้ง 3 กลุ่มนอกจากจะมีความสำคัญในฐานะองค์ความรู้ของผู้เขียนแล้ว งานเหล่านี้ยังช่วยให้เราไขข้อข้องใจเกี่ยวกับความคิดและมุมมองทางการเมืองของผู้เขียนได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น หัวข้อต่อไปจะเป็นการสำรวจร่องรอยความคิดจากงานแต่ละประเภทโดยสรุปเป็นประเด็นและนำเสนอในตาราง ดังต่อไปนี้

2.1 ร่องรอยความคิดจากงานเขียนพระพุทธานุชา อธิบายประเด็นต่อไปนี้เป็น คติแนวคิดผู้ปกครองและคุณธรรมของผู้ปกครอง

2.1.1 คติแนวคิดผู้ปกครอง พบว่า 1) คติพระโพธิสัตว์ (Bodhisattva) นำมาจาก “พุทธวงศ์” “โพธิสัตว์” คือผู้อุทิศตน (dedicate to) เพื่อความรู้แจ้ง (enlightenment) และอยู่บนเส้นทางที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะได้รับพุทธทำนายว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน (นิยตโพธิสัตว์) ดังเช่นพระโคตมพุทธเจ้าได้รับคำทำนายจากพระที่ปึงกรพุทธเจ้า เรื่องราวเกี่ยวกับการสืบสายความเป็นพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์นั้นอยู่บรรยายอยู่ในส่วนนิทานกถา พุทธจริยาปิฎก และ

นิทานชาดก อย่างไรก็ตาม เชื่อกันว่าการพรรณนาพุทธวงศ์เป็นวิสัยที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงตรัสด้วยพระองค์เอง (พุทธวจนะ) เพราะไม่ใช่วิสัยของพระสาวกที่จะรู้ (พระชุมพล พลบุญ, 2563, หน้า 296-331) 2) คติจักรพรรดิราช (Chakkavatti) จาก “จีกกวัตติสูตร” พระจักรพรรดิเป็นผู้นำทั้งทางโลกปกครองอาณาจักรก็เป็นธรรมราชาที่ทำให้ประชาชนยินดีพอใจและเป็นผู้นำทางธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2551, หน้า 58-60) ในทางการเมืองพระจักรพรรดิราชคือผู้ปกครองที่มีอำนาจสมบูรณ์ (absolute ruler) ซึ่งครอบครองดินแดนไปไกลถึงมหาสมุทร

2.1.2 คุณธรรมของผู้ปกครอง ที่ปรากฏในปุมราชธรรมหลักๆ คือ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ แต่ก็ปรากฏคุณธรรมข้ออื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า ราชันตีได้สอนราชธรรม 10 ประการและคุณธรรมข้อสำคัญอื่นๆ แก่ผู้ปกครองซึ่งอธิบายไว้สอดคล้องกันกับปุมราชธรรมดังตารางนี้

คุณธรรมของผู้ปกครอง	
ปุมราชธรรม	ราชันตี
<p>1. ทศพิธราชธรรม</p> <p>“อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าผู้จะครองแผ่นดินพิภพมณฑลสืบไปภายหน้า จงกอบปรีย์ด้วยทศพิธราชธรรมแลกอบปรีย์ด้วยคุณวิเศษอันกล่าวมานั้น ก็จะมีเดชะตระบะอานุภาพแลมีฤทธิ์แลมีอภิปราภูมิ และจะมีวาจาสิทธิ์ทุกประการแล” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 56)</p>	<p>กาลา 131 คือ “1 ศิล 1 การบริจาต 1 ความซื่อตรง 1 อธิยาศัยอันโยน 1 เพียรเนาบาป 1 ไมโกรธ 1 ไม่เบียดเบียน 1 ชันตี 1 ไม่ร้ายกาจ 1 ทั้งสิบนี้ เรียกว่า ราชธรรม พระราชาธิบดีผู้ทรงธรรมต้องประพฤติเป็นวัตรโดยความไม่ประมาท” (ทอง หงส์ดารมภ์, 2509, หน้า 56)</p>
<p>2. รักษาสังขะ</p> <p>“พระมหากษัตริย์ผู้มีเดชะชานุภาพ แลได้ออกพระโอรสผู้ประการใด ๆ แล้วแลจะมีผู้ว่า การนั้นกลับแปรคินเล่าไซริ้อย่าควรเชื่อถ้อยคำผู้นั้น...อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าผู้กอบปรีย์ด้วยวาจาสิทธิ์นั้น ก็มีเดชะตระบะอานุภาพยิ่งนักแล้ว” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 57)</p>	<p>กาลาที่ 31 “พระเจ้าอยู่หัว ต้องทรงรู้จักผู้มีคุณ ทรงแก้วกล้า ทรงสมาคคพบหาผู้มีความรู้ ไม่ไปความพินาศ ทรงใคร่ครวญตระหนักแล้วจึงทำ ไม่ทรงนินทาใคร มีพระดำรัสแล้วไม่คืนคำ” (ทอง หงส์ดารมภ์, 2509, หน้า 11)</p>
<p>3. การเผชิญหน้ากับบุคคลที่มีพฤติกรรมต่างๆ</p> <p>“อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าควรผลญผู้โกรธด้วยไมตรี ควรผลญผู้ประทุษจริตด้วยสาธุสุจริต ควรผลญผู้มีจ้อริยะ (หมายถึง ความตระหนี่) ด้วยทานบริจาต” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 42)</p>	<p>กาลาที่ 106 “คนมีกำลัง ต้องทรงมาถนด้วยการสมาน คนฉลาด ต้องทรงมาถนให้แยกอยู่โดดเดี่ยว คนมักได้พึงทรงมาถนด้วยการให้ตามต้องการ แต่คนหัวดีต้องทรงมาถนด้วยอาชญา” (ทอง หงส์ดารมภ์, 2509, หน้า 33)</p>

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง ปุมราชธรรมมิได้บรรยายทศพิธราชธรรมว่ามีหลักการใดบ้างไม่เหมือนกับราชনীติ เราอาจอนุมานได้ว่าคุณธรรมชุดนี้เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีราชธรรมน่าจะมีส่วนก่อนสมัยพุทธกาล ผู้ปกครองรัฐอินเดียสมัยก่อนน่าจะนำมาใช้เพื่อเสริมพระราชอำนาจทางการเมืองซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของ สมเกียรติ วันทะนะที่ว่าทศพิธราชธรรมเป็นภูมิปัญญาของอินเดียมาแต่โบราณก่อนพุทธกาลและราชনীติบาลีไม่ลืมหืมที่จะบันทึกไว้ในคาถาที่ 131 (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561, หน้า 178) เท่ากับว่าในทางคติพราหมณ์แม้จะเน้นการใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่การมีผู้ปกครองรัฐที่ใช้อำนาจอย่างฉ้อฉลก็ไม่เป็นที่ยอมรับเราจึงพบการบรรจุคำสอนเรื่องราชธรรม 10 ประการไว้ในคาถาที่ 131 ของราชনীติและปุมราชธรรม (ผู้วิจัย) คุณธรรมด้านอื่นๆ คือผู้ปกครองต้องรักษาสัจจะ การวางตัวเมื่อเผชิญหน้ากับคนพาล คนโลกคนโกหก ความรู้จักละอายหรือหิริโอตตปัปะ (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 60) การไม่ละโมภหรือเบญจศีล (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 57)

2.2 ร่องรอยความคิดจากตำรากฎหมาย พิไชยสงคราม ตำราการปกครอง อธิบายประเด็นต่อไปนี้คือ คตินแนวคิดผู้ปกครองจากศาสนาพราหมณ์ การปกครองอาณาจักร การออกคำสั่งทางการปกครอง อธิบายสรุปในตารางดังนี้

2.2.1 คติแนวคิดผู้ปกครองจากพราหมณ์

คติแนวคิดผู้ปกครองจากพราหมณ์		
ปุมาชธรรม	มานวธรรมศาสตร์	ราชনীติ
“พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอปรด้วยทรงคุณเจ็ดประการ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอินทราธิราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอาทิตย์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระพายุ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระยมราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระมหาสมุทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระจันทร์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระธรณี” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 54)	“พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอปรด้วยทรงคุณเจ็ดประการ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอินทราธิราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอาทิตย์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระพายุ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระยมราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระมหาสมุทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระจันทร์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระธรณี” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 54)	“ พระราชา พึงยังความเจริญรุ่งเรืองและมีความประพฤติแห่ง อินทร ธรณะ พระอาทิตย์) วายุ ยม วรุณ จันทร อัคนี และปฤถิวี” (ทอง หงส์ลดากรมภ์, 2509, หน้า 13)

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง จะเห็นความสอดคล้องของคำสอนในปุมาชธรรมกับตำราการปกครอง มานวธรรมศาสตร์ และราชনীติที่ได้กล่าวถึงคติเทพเจ้าและอำนาจทำหน้าที่ 7 ด้านแตกต่างกันไป เป้าหมายการคือต้องการผสมความเป็นเทพเจ้าแบบพราหมณ์เข้ากับพระโพธิสัตว์และพระจักรพรรดิราช เพื่อสนับสนุนอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้ปกครอง แม้จะมีได้กล่าวถึงคติพระรามอย่างมีนัยสำคัญก็ได้หมายความว่าปุมาชธรรมจะละเลยคติหรือลดทอนความสำคัญของเทพเจ้าจากพราหมณ์เพื่อให้ตัวแบบพุทธเถรวาทโดดเด่นขึ้นมา แต่เพราะการกล่าวถึงเทพเจ้าทั้งเจ็ดพระองค์และชูแนวคิดคุณธรรมของสมมติเทพดังกล่าวขึ้นมาเทียบเคียงกับตัวแบบพระโพธิสัตว์และพระจักรพรรดิราชต่างหากที่ทำให้ตัวแบบผู้ปกครองที่เขากำลังจะนำเสนอโดดเด่นชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.2.2 การปกครองอาณาจักร เป็นหน้าที่ด้านการป้องกันศัตรูจากภายนอก การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร การทำสงคราม อธิบายสรุปในตารางดังนี้

การปกครองอาณาจักร	
ปุมราชธรรม	ราชনীติ
<p>1. การป้องกันศัตรูจากภายนอก</p> <p>“การอันจะรักษาสิมาณฑลบ้านเมืองแลป้องกันราชศัตรูทั้งปวง อันว่าศัตรูซึ่งเห็นว่าไกลแลเกิดเป็นไกลนั้นก็มี อนึ่ง ศัตรูซึ่งเห็นว่าไกลแลเป็นอันไกลนั้นก็มีดุจเดียว...อนึ่ง เห็นว่าจะเกิดศัตรูแล้วแลมิได้คิดให้เสร็จที่จะมล้างศัตรูนั้น แลไว้ศัตรูให้คงอยู่นั้น” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 31)</p>	<p>คทา 99 “พึงแบกศัตรูไว้บนบ่า トラบเท่าที่โอกาสยังไม่ให้ แต่เมื่อได้โอกาสต้องรีบทำลายเหมือนทูปหม้อดินที่หินฉะนั้น” (ทอง หงศ์ลดาธรมภ์, 2509, หน้า 31)</p>
<p>2. การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร</p> <p>ดูแลและอนุเคราะห์ประชาชนกลุ่มต่างๆ “... เขี้ยวเมืองอย่าให้หักเสีย ตาเมืองอย่าให้ขวกเสีย ไล่เมืองอย่าให้ชักเสีย พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองด้วยธรรมอันกล่าวมาทั้งนี้ จะมีไชยชนะแก่ราชศัตรูทั้งปวงทั่วทิศานุทิศแล” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 42)</p>	<p>ราชনীติ ร.ศ.120 “มิได้ทำกรรมมีทำลายเสียซึ่งเขี้ยววงแห่งเมือง แลควักเสียจักษุแห่งเมือง แลย่ำยี่เสียธงไชยแห่งเมือง และวิปริตแห่งเมือง... เหตุตั้งนั้นอย่าพึ่งทำลายซึ่งเขี้ยววงเมือง อย่าพึ่งควักซึ่งดวงตาเมือง อย่าพึ่งหักซึ่งธงไชยเมือง อย่าพึ่งย่ำยี่ซึ่งศิเศเมือง อย่าพึ่งควักซึ่งท้องเมือง อย่าพึ่งทำลายซึ่งหน้าเมือง อย่าพึ่งตัดซึ่งเท้ามือเมือง” (พระมหาแก้ว กับพระญาณวิจิตร, 2463, หน้า 15-16)</p>
<p>3. การทำสงคราม</p> <p>“คิดแผ่ราชสิมา トラไตรหาที่แก้วแล้วจัดหามนตรี ตรวจเสนาหาจตุรงค์พลพยุห์หมวดหมายหมู่กำหนด กฎไว้เป็นตำรา” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85)</p>	<p>คทา 103 “พระเจ้าอยู่หัวทรงพร้อมด้วยจตุรงค์เสนา มีกองช้าง กองม้า กองราบ มีเครื่องศาสตราวุธ และหอกดาบแหลนหลาวคมกล้าเป็นต้น คราบครัน ทั้งมีสิ่งทีพอใจทุกอย่าง ก็สามารถเอาชนะแผ่นดินทั้งมวลได้” (ทอง หงศ์ลดาธรมภ์, 2509, หน้า 31)</p>

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง เป็นหน้าที่ด้านการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ การกำจัดศัตรูใกล้จะหมายถึงการป้องกันความยากจนไม่ให้ประชาชนเผชิญกับความอดอยากยากไร้ ส่วนการไล่ศัตรูไกลหมายถึงการป้องกันศัตรูที่มารุกราน อาณาจักร

ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มการดูแลนคราห์ประชาชนทุกกลุ่มโดยไม่เลือกปฏิบัติ ตั้งแต่ราชบุตร (เขี้ยวเมือง) ตาเมือง (จารชน) ตาเมือง (นักปราชญ์) ไล่เมือง (พ่อค้าคหบดี) เป็นต้น

2.2.2 การออกคำสั่งทางการปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองด้านการออกคำสั่งทางการปกครองคือการวินิจฉัยสั่งการ สามารถสรุปเป็นประเด็นดังต่อไปนี้ การอำนวยความสะดวก การปกครองขุนนาง การป้องกันการกระทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินการแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติ อธิบายสรุปในตารางดังนี้

การออกคำสั่งทางการปกครอง	
ปุจฉาธรรม	ราชনীติ
<p>1. การอำนวยความสะดวก</p> <p>“อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าแลพระราชบุตรผู้จะครองราชพิภพสืบไปจงเอากิจการโบราณราชประเพณีอันแล้วไปนั้นเป็นทำเนียม...(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 30)...มีใจจงเกาะฉบับ นับโบราณอันชอบ กอปรด้วยผดุงผดา ถืออาชญาจางเทียง เพี้ยงพ่อข้าพ่อไท ถ้าพอดัดให้ตัด ถ้าพอรอนให้รอน พอทอนทอนจงเทียง ดูเยี่ยงลั้นตราช...” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 85)</p> <p>“อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจะมีพจนารถแก่อำมาตย์มนตรีประการใดๆ ไชริ์ อำมาตย์มนตรีทั้งปวงก็คอยอยู่ท่าฟังซึ่งพระมหากษัตริย์เจ้าจะมีพจนารถนั้น ก็พิศทูลอนุกุลตามพจนารถแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทุกประการ แลซึ่งอันจะเป็นยุคคึกคัก อันบมิเป็นยุคคึกคักไชริ์ ควรพระมหากษัตริย์เจ้าพิจารณาการนั้นจงเป็นแม่นด้วยพระปัญญาเอง” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 61)</p>	<p>คาถา 79 “พระเจ้าอยู่หัวทรงขัตติยราชวรารมย์ ย่อมทรงสง่า ทรงประคองประกอบพระราชกิจ โดยถนัด ทรงพระวิจารณ์โดยรอบคอบ ประทับนั่งฝั่งผาย ประทับยืนเป็นสง่า ไม่ทรงคำนึงถึงคนรักหรือคนชัง ทรงวินิจฉัยอรรถคดีโดยเที่ยงธรรม” (ทอง หงศ์ลดารมภ์, 2509, หน้า 23)</p> <p>คาถา 81 “เมื่อพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงลงโทษคนผิด คนชั่วก็กำเริบ เมื่อทรงลงอาชญาคนผิดตามความคิด คนร้ายก็จะไม่ฟังท่าความชั่ว เมื่อคนร้ายถูกลงโทษแล้ว เขาก็จะกลับตัวประพฤติดีต่อไป ด้วยอุบายนี้ยังเชื่อว่าพระราชทานความสุขแก่เขาอีก” (ทอง หงศ์ลดารมภ์, 2509, หน้า 23)</p>

<p>2. การปกครองขุนนาง</p> <p>คุณสมบัติขุนคลัง (เจ้าพระยาพระคลัง) “ขุนโตแสวงหาส่วย ขุนโตช่วยสินรอง ปองแต่งคำ หน้าหลังตรี ริฎูการ ชำนาญรู้จ่าย บ่าย บ่ ให้เปลือง บ่ ให้เคืองใจราษฎร บ่ ให้ขาดสินรอง บ่ ให้หมองใจให้ ให้คนพัก ชักพานิชประเทศ ภูเลิศโวหาร ชำนาญตั้งนี้ สิบสี่สิ่งบอกชี้ ขอบตั้งขุนคลัง” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 87)</p>	<p>กาลาที่ 11 “ข้าเฝ้าผู้เกิดในตระกูล ชื่อตรง ผิกฝนชานีชำนาย การเงิน รู้จักรัตนะทุกชนิด มีกรรมสะอาด ไม่เคยปลั่งพลาต เป็นผู้ดี พระเจ้าอยู่หัวควรทรงตั้ง ข้าเฝ้าเช่นนี้เป็นนายคลัง” (ทอง หงศ์ลดารมภ์, 2509, หน้า 5)</p>
<p>3. ข้อห้ามปฏิบัติสำหรับคัดเลือกขุนนาง</p> <p>“ขุนโตมักพาธำแห่งโทษ ขุนโตโกรธ บ่ มิติดหน้าหลัง หวังสินจ้าง อ่างทรงคักดี กินเหล้า ขุนโตเข้าข้างผิด ชิดแซมร้าย บ่ายเกลียวกล โลก คาบถอยคำ ทำใจใหญ่ ใฝ่ดอกฟ้ามามือ บ่ รัฎุกดีธำรยูกดีธรรม สรรใส่ท่าน ร้านค้ำกล่าว กำแห่งกลาง เมือง เคืองใจไพร่ เมียมาก รักษายากใจคน หลู่คุณท่าน มักพล่อยปาก น้าวพรวดด้วยเข้า ลี้งงูเห่าให้กำล้ง ฟังหญิงกลัว เมียชม เมามัวไม่ห่ ไทรห่ทารูณ” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 100)</p>	<p>กาลา 4 “ข้าเฝ้าที่หยาบคาย มักก่อความวินาศ มักได้ ไม่ชำนาญในศาสตร์ต่างๆ เพียงพอ จองหอง หลู่คุณคน ไม่มีสัตย์ พระเจ้าอยู่หัวไม่ควรตั้ง ข้าเฝ้าเช่นนี้ให้เป็นหัวหน้าคน” (ทอง หงศ์ลดารมภ์, อ่างแล้ว, หน้า 3) กาลา 5 “ข้าเฝ้าที่เกียจคร้าน หัวคือ หียง วาจา ระราน หยาบคาย มักก่อความวินาศ จองหอง ไม่สิ้นโคษ ไม่สามารถ พระเจ้าอยู่หัวทรงละข้าเฝ้าที่มีลักษณะเช่นนี้เสียให้ไกล” (ทอง หงศ์ลดารมภ์, 2509, หน้า 3)</p>
<p>4. การป้องกันการกระทำผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน</p> <p>“ขุนโตมักพาธำแห่งโทษ ขุนโตโกรธ บ่ มิติดหน้าหลัง หวังสินจ้าง อ่างทรงคักดี กินเหล้า ขุนโตเข้าข้างผิด ชิดแซมร้าย บ่ายเกลียวกล โลก คาบถอยคำ ทำใจใหญ่ ใฝ่ดอกฟ้ามามือ บ่ รัฎุกดีธำรยูกดีธรรม สรรใส่ท่าน ร้านค้ำกล่าว กำแห่งกลาง เมือง เคืองใจไพร่ เมียมาก รักษายากใจคน หลู่คุณท่าน มักพล่อยปาก น้าวพรวดด้วยเข้า ลี้งงูเห่าให้กำล้ง ฟังหญิงกลัว เมียชม เมามัวไม่ห่ ไทรห่ทารูณ” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 100)</p>	<p>พระโยธการอาญาหลวง</p> <p>“กระทำเหนือพระราชบัญญัติ ขัดพระ บัญชुर พระโองการ มิได้กระท่าตามตรัส ใช้ เบียดบังส่วย สัด พัทธยา และพระราช ทรัพย์ เพทุบายเอาแต่เงินทองสิ่งของๆ ช่มแห่งราษฎรเอามาจ่าจอง ล้วงเกินพระ ราชอาชญา ป้องกันผู้มิดคิผู้ร้ายมิให้ส่งแก่ กระลาการ แลตอติค่านายพระธำมรงค์ นายคุมผู้ไป แปลงพระธรรมนุญ พระ โองการ พระราชบัญญัติกำหนด กฎหมาย โลกนัก มักใจใหญ่ใฝ่สูงให้เกินคักดี มัก ไคร่กระทำตนให้สิ้นเหลือบรรดาคักดีอัน ท่านให้ ทะนงองอาจมียามิกลัวและมีเจ้า พระราชนิยมพระเจ้าอยู่หัว” (ถ้าธร เลียง สัจธรรม, 2548, หน้า 331-417)</p>

จากตาราง แสดงให้เห็นอำนาจหน้าที่การออกคำสั่งทางการปกครองซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่วินิจฉัยโดยตรงของผู้ปกครองอยุธยา การออกคำสั่งปกครองใดๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงพระราชนิยมและไม่ขัดแย้งกับพระธรรมศาสตร์ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมนูญการปกครองในสมัยอยุธยา เป็นคำแนะนำการกำหนดคุณสมบัติตำแหน่งขุนคลังเป็นเพียงตัวอย่างเดียวที่ยกมาอธิบายเท่านั้น การคัดเลือกคนเข้าทำงานตำแหน่งสำคัญจำเป็นต้องเลือกคนที่มีความพร้อมทั้งความรู้และคุณธรรมคู่กัน ในทุกตำแหน่งสำคัญผู้เขียนได้สอดแทรกค่านิยมและคุณธรรมตามหลักศาสนารวมทั้งจริยธรรมของนักปกครอง เช่น หมั่นรักษาศีล ซื่อสัตย์ จงรักภักดี อดทน เชื่อฟังเจ้านาย รักใคร่ประชาชน ฯลฯ ขณะที่การกล่าวถึงข้อห้ามปฏิบัติการคัดเลือกขุนนางและการป้องกันการกระทำความผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินจะเห็นว่ามัลักษณะคล้ายกันเพราะเป็นลักษณะพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับ คนที่ขาดความกระตือรือร้น โกงหนลอกกลวง เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้า หากรับเข้าทำงานเป็นไปได้อาจจะก่อปัญหาตามมาอีกหลายประการ อาจสร้างความเดือดร้อนและเป็นอันตรายต่อพระเจ้าแผ่นดินและการดำเนินราชกิจก็ไม่ประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตาม หัวข้อต่อไปจะนำเสนอความรู้จากงานเขียนประเภทอื่นๆ เช่นพระราชพงศาวดาร งานกลุ่มนี้จะแสดงให้เห็นพฤติกรรมของผู้ปกครองเมืองฟูกาม (พม่า) และสุพรรณวดี (มอญ)

2.3 ร่องรอยทางความคิดจากงานเขียนประเภทอื่นๆ เป็นการอธิบายในประเด็นการทำสงครามปกป้องพระศาสนาและปัญหาบารมีพระมหोสดในประวัติศาสตร์ความคิดของเมืองฟูกามและมอญ อธิบายสรุปในตารางดังนี้

2.3.1 การทำสงครามปกป้องพระศาสนา เป็นเรื่องราวจากคัมภีร์มหาวงศ์ บทที่ 25 คาถา 104 ว่าด้วยชัยชนะของพระเจ้าพุทธคามิณี (พุทธคามณิวิษยะ) บรรยายฉากสงครามระหว่างพระเจ้าพุทธคามิณีกับพระเจ้าเอฬาระ

การทำสงครามปกป้องพระศาสนา	
ปุมราชธรรม	คัมภีร์มหาวงศ์ฯ
“อภัยพุทธศุภคามนีราชันั้น เหตุเอลราช เป็นทมิฬมากทำธรรมานตรายแก่พุทธ ศาสนา แลอภัยพุทธศุภคามนีราชยกพล เคิกไปรบพุ่งแลพิฆาตทมิฬทั้งหลายเสีย มากนัก แลซึ่งจะได้บาปไซ้ร ก็เป็นอัน น้อยนัก แต่คนหนึ่งปรนนิบัติแก่มารดา คนหนึ่งอยู่แก่เบญจสีล แลเป็นบาปแต่ สองคนนี้” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 56)	<p>คาถา 109 “ไม่มีอันตรายแก่หนทางไปสู่ สวรรค์ เพราะสงครามครั้งนี้พระองค์ทรง ผ่านมนุษย์เพียงครึ่งคนเท่านั้น”</p> <p>คาถา 110 “เพราะคนเหล่านั้นจะทำ อันตรายกับพุทธศาสนาและที่ตายไปไม่ ต่างจากสัตว์”</p> <p>คาถา 111 “สิ่งที่พระองค์จะทำให้ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองโปรดลบลบตรา ประทับในพระทัยเสียเถิด” (พระมหานามเถระ, 2553, หน้า 235- 236)</p>

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง พระเจ้าพุทธศุภคามิณีไม่ได้ทำให้พระองค์ยินดีในชัยชนะในทาง ตรงกันข้ามกลับแสดงความทุกข์ใจจนพระอรหันต์มาเทศน์เพื่อปลอบใจว่าไม่ควรยึดติด กับผลแห่งการกระทำ เพราะการทำสงครามเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองการฆ่าศัตรู จำนวนมากไม่ทำให้ทางสวรรค์นั้นปิดลง จากตารางผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นหน้าที่ ของพระมหากษัตริย์คือนอกจากการเป็นองค์ศาสนูปถัมภก การบริจาคตริพย์สินให้แก่ สมณพราหมณ์ ส่งเสริมศาสนกิจแล้วการก่อสงครามเพื่อปกป้องพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่ หลีกเลี่ยงไม่ได้แต่การก่อสงครามต้องชอบด้วยเหตุผลกล่าวคือต้องคำนึงถึงความ บกพร่องต่อหน้าที่ ความอยู่รอดของอาณาจักร และการแสดงพระเดชานุภาพของ ผู้ปกครองนั่นเอง

2.3.2 ปัญญาบารมีพระมหโสดในประวัติศาสตร์ความคิดของเมือง พุกามและมอญ พระมหโสดเป็นเรื่องราวในนิทานชาดก ผู้เขียนได้นำแนวคิดคำสอน เรื่องการบำเพ็ญปัญญาบารมีในนิทานชาดกมาขยายความเพิ่มเติมในบริบทที่แตกต่าง ออกไป อธิบายสรุปในตารางดังนี้

ปัญหาบารมีพระมหोสดในประวัติศาสตร์ความคิดของเมืองพุททามและมอญ	
ปุมาชาธรรม	มหาราชวงศ์ฯ (พงศาวดารพม่า)
<p>“เมืองสะเทิมนั้นยังมีกระษัตริย์องค์หนึ่งชื่อ สมิงมหนูระ เมืองสะเทิมนั้นประดิษฐานตั้งสา สวรรค์ เหตุ กลองไม้แวง ทหาร บิดาจำ พรรษาแลรักษาศิล เหตุ ๓ ประการนี้จึงมีเด ขานุภาพเป็นอันยิ่ง”</p> <p>“แลพญาพุททามคิดจะทำลายอาณาจักรนั้นเสีย จึงสั่งสอนลูกหญิงชื่อนางคลาส่งไปแก่พญาอนุ หาระ ทรงรู้ว่าพญาพุททามนั้นเป็นศัตรู เอานาง คลานั้นเป็นนางพญา ครั้นต้องคุณวิเศษ อุปเท่ห์ทางทูลยุยงพญาให้สังหารพระบิดา และแม่ทัพและทำายกลองไม้แวง เหตุพญาพุ การรักษาศิลธรรมไว้ กอปรด้วยโมเจยพัตติ มี กลอุบายหลักแหลม แลทำลายอุทธานุภาพ แห่งพญาสะเทิมนั้นเสียได้แล” (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 70-71, 74-80)</p>	<p>พระเจ้าอโนรธากระษัตริย์พุกามทำสงครามกับ พระไตรปิฎกของมอญจากกรุงสะเทิม (สุธรรม วัตติ) เพื่อชิงพระไตรปิฎก ต้องการปฏิรูปศาสนา ดั้งเดิมคือศาสนาผีในพุกามให้เป็นพุทธศาสนา ได้ชัยชนะเพราะได้รับคำแนะนำจากพระชิน อรหันต์ และใช้อุบายซื้อใจแม่ทัพคนหนึ่งของ กษัตริย์สะเทิม ขณะนั้นพระเจ้ามัญหาปกครอง สะเทิมแต่ภายหลังก็พ่ายแพ้และถูกนำตัวมายัง พุกาม (มหาราชวงศ์ พงศาวดารพม่า, นายต่อ แบล, 2562, หน้า 83-89)</p>

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตาราง เป้าหมายของการใช้นิทานชาดกคือต้องการให้เป็นแหล่งอ้างอิง ความรู้และปฏิบัติการทางปัญญาของผู้ปกครอง ดังที่ กานต์ บุญญาญจน ให้ข้อสังเกต เกี่ยวกับการอ้างอิงนิทานชาดกเป็นแหล่งความรู้ว่า “นิทานชาดกนี้นำเสนอคำสอนทาง การเมืองที่แยกออกจากคำสอนที่เป็นเรื่องการหลุดพ้นของศาสนา แต่อธิบายคุณธรรม ในแง่ปัญญาปฏิบัติ (practical wisdom) ไม่มีคุณธรรมข้อใดสามารถใช้ได้ตลอดกาล คุณธรรมแต่ละแบบต่างถูกกำกับด้วยบริบทที่แตกต่างกันออกไป” และ “ชาดกยังทำ หน้าที่เป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมให้แก่เจ้าผู้ปกครอง ในการเลือกใช้คุณธรรมให้ เหมาะกับบริบท เหมือนในคำสอนในงานเขียนเรื่อง The Prince ของมาคิอาเวลลีที่ให้ เจ้าผู้ปกครองพิจารณาคุณธรรมในเชิงการพิจารณาปรับใช้กับบริบท” (กานต์ บุญญา ญจน, 2562, หน้า 310-325)

กล่าวได้ว่าเมื่อผู้เขียนได้นำตัวแบบพระมโหสถมาอธิบายบนโครงสร้างปุมราชธรรม ตัวแบบพระมโหสถทำหน้าที่แหล่งอ้างอิงความรู้และเป็นตัวแทนของการรู้จักใช้ปัญญาเมื่ออยู่ในสถานการณ์จริงสามารถใช้กลอุบายเพื่อให้ฝ่ายตนเองมีชัยชนะซึ่งมีบันทึกทางประวัติศาสตร์คือเรื่องของพระเจ้าอโนธางมางชอกษัตริย์พุกามและพระเจ้ามณฑากษัตริย์มอญนั่นเอง (ผู้วิจัย)

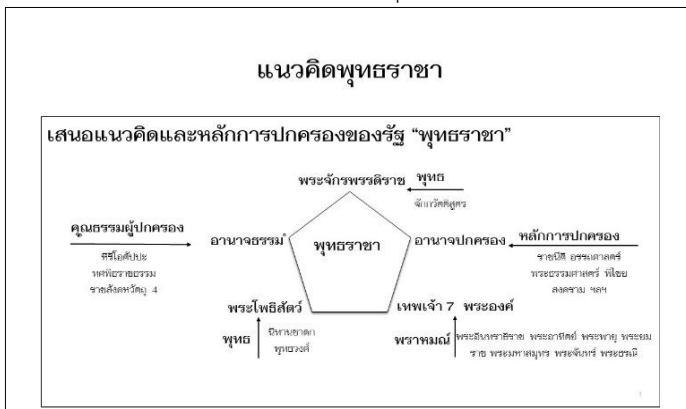
จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า จากการสำรวจร่องรอยความคิดทางการเมืองพบว่า ไปปรากฏในงานเขียนชิ้นอื่นซึ่งเป็นตัวบทจากพระไตรปิฎก ตำรากฎหมายและการปกครอง และบันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของรัฐพุกาเถรวาท ซึ่งสะท้อนปัญหาทางปรัชญาการเมืองกล่าวคือในมิติของอำนาจเราจะเห็นได้ว่าอำนาจถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ผู้ปกครองในการเสด็จครองราชย์ อำนาจถูกใช้ผ่านเครื่องมือที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อควบคุมสังคมการเมืองทั้งคำสั่งทางปกครอง ภาพลักษณ์ของผู้ปกป้องชีวิตและทรัพย์สินส่วนบุคคล ภาพลักษณ์ของผู้นำทางศาสนาสั่งสอนศีลธรรมให้แก่ราษฎร เครื่องมือหนึ่งที่ราชสำนักพระนารายณ์สร้างขึ้นก็คืองานเขียนทางการเมืองซึ่งปุมราชธรรมเป็นงานเขียนชิ้นหนึ่งที่มีความมุ่งหมายคือต้องการเสนอว่ากษัตริย์จะทำการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขนั้นจำเป็นต้องมี “คู่มือการปกครอง” เพื่อที่จะศึกษาหลักการปกครองและการประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม เพราะภายใต้การเมืองสมัยพระนารายณ์ระบอบกฏเกณฑ์ที่เคยใช้อาจจะไม่สนองต่อการควบคุมสังคมอีกต่อไประเบียบทางการเมืองใหม่ต้องแก้ปัญหามองการเมืองในสถานการณ์ใหม่ได้อย่างสมเหตุสมผล แสดงให้เห็นความจำเป็นในการครองอำนาจรัฐ สอดรับกับแบบแผนประเพณี วิถีปฏิบัติ แนวทางทั้งหมดควรเชื่อมโยงสนับสนุนให้ผู้ปกครองพระองค์ใหม่รักษาอำนาจไว้ได้ในเวลาเมื่อแรกเสด็จครองราชย์ และตลอดรัชสมัยหากประสบกับความพลิกผันทางการเมืองจนนำมาสู่ปัญหาเสถียรภาพและความมั่นคง ดังนั้น จากผลการวิเคราะห์ในหัวข้อที่ 1 ได้นำเสนอประเด็นแนวคิดและหลักการทางการเมือง และหัวข้อที่ 2 เป็นการสำรวจร่องรอยความคิดทางการเมืองจากตัวบทชิ้นรองได้แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงความคิดของผู้เขียนกับตัวบทเหล่านั้น สิ่งที่อธิบายมาทั้งหมดถ้าหากผู้วิจัยตีความไม่ผิดก็หมายความว่าคู่มือผู้ปกครองเล่มนี้ได้รวบรวมความรู้ทางการเมืองเพื่อสนับสนุนแนวคิด “พุทธราชา” โดยระบุคุณลักษณะพุทธราชาด้วยองค์ประกอบ 5

ประการและอธิบายสอนประเด็นทางการเมืองหลายประเด็นที่ผู้ปกครองใหม่จำเป็นต้องรู้ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายในหัวข้อที่ 3 ดังต่อไปนี้

3. แนวคิดพุทธราชา (Buddhist kingship concepts) ในฐานะลักษณะเด่นในปุมราชาธรรม

ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงความมุ่งหมายของการนำเสนอบทความชิ้นนี้คือการศึกษาค้นคว้าและค้นคว้า “แนวคิดพุทธราชา” ในงานเรื่องปุมราชาธรรม จากการสำรวจงานวิจัย เช่น สมบัติ จันทวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ที่เสนอว่าแนวคิดการเมืองไทยเป็นส่วนผสมระหว่างคติศาสนาพุทธและพราหมณ์ซึ่งสอดคล้องกับแพทย์พิจิตร (2559) งานของกานต์ บุญยะกาญจน (2562) ที่อธิบายภาพลักษณ์ของกษัตริย์ชาวพุทธว่ามีคุณธรรมเปี่ยมล้นและพร้อมใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด สุรพศ ทวีศักดิ์ (2019) เสนอว่าองค์กรสงฆ์มีส่วนสนับสนุนให้เจ้าผู้ปกครองอยุธยาสามารถใช้คำสอนของพุทธผสมพราหมณ์สถาปนาอำนาจทางการเมือง จากข้อเสนอดังกล่าวปรากฏร่องรอยแนวความคิดความเป็นพุทธราชาดังนั้นบทความจะสนทนากับปุมราชาธรรมโดยเสนอคุณลักษณะพุทธราชาด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 แนวคิดและหลักการปกครองของ “พุทธราชา”

ที่มา: ผู้วิจัย

จากภาพผู้วิจัยประมวลมาจากเนื้อหาใน “ปุมราชธรรม” โดยตั้งข้อสันนิษฐานว่า ผู้เขียนน่าจะต้องการนำเสนอตัวแบบผู้นำคือ “พุทธราชา” กล่าวคือ ผู้ปกครองพุทธราชาเป็นการผสมคตินิยมจากพุทธและพราหมณ์ ผสมความเป็น “พระพุทเจ้า” เข้ากับ “เทพเจ้าพราหมณ์” ทั้งสามตัวแบบมีฐานคิดเรื่องผู้มีบุญ อำนาจวิเศษ ความศักดิ์สิทธิ์ รองรับอยู่ซึ่งช่วยส่งเสริมให้แก่ผู้ปกครองคูดงาม ศักดิ์สิทธิ์ เข้มแข็ง นำศรัทธามากยิ่งขึ้น โดยฐานคิดเรื่อง “ผู้มีบุญ” นิยมนำมาอธิบายเรื่องชาติกำเนิดของผู้ปกครองรัฐพุทธเถรวาทก่อนสมัยใหม่ เพราะเชื่อได้ว่าผู้ปกครองคือผู้มีบุญ การจุดใจของผู้มีบุญมาด้วยเงื่อนไข “ปุพเพกตบุญญา” หรือการสั่งสมบุญบารมีมาแต่ชาติปางก่อนและถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าจะเกิดมาเป็นกษัตริย์เพื่อปกครองและปกป้องคนในสังคม อำนาจของพุทธราชาคือ “อำนาจทางธรรม” และ “อำนาจปกครอง” อำนาจทางธรรมหรือพระคุณเป็นการใช้คุณธรรมจากหลักธรรมพุทธศาสนา คือ ทศพิธราชธรรม หิริโอตตัปปะ ราชสังคหวัตถุ 4 เป็นพื้นฐาน สอดคล้องกับคำอธิบายของ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่ว่า “อำนาจทางธรรมเป็นข้ออ้างในการปกครองสำหรับกษัตริย์ในพุทธศาสนา” (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523, หน้า 18-19) จากข้อความ ผู้ปกครองจะใช้อำนาจจำเป็นต้องอ้างอิงกับหลักธรรมจากศาสนาเพราะเชื่อได้ว่าอำนาจทางธรรมหรือ “พระคุณ” จะช่วยเตือนใจผู้ปกครองว่าไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อน ด้านอำนาจปกครองหรือพระเดชหมายถึงอำนาจสั่งการ บังคับควบคุม ตัดสิน เป็นการใช้อำนาจเพื่อปกครองบ้านเมือง ทั้งด้านการบริหารและการอำนวยความสะดวก อำนาจปกครองต้องใช้คู่กับอำนาจธรรมเสมอเพื่อให้การใช้อำนาจทางปกครองหรือพระเดชบริบูรณ์

สรุปและการอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยสรุปผลการศึกษาดังนี้

1) บริบท (context) ทางการเมืองสมัยพระนารายณ์ ภายใต้บริบททางการเมืองสมัยพระนารายณ์ปุมราชธรรมผูกโยงกับปัจจัยหลายประการทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกกล่าวคือ จุดแข็งของอยุธยาคือนับตั้งแต่การสถาปนาในปี พ.ศ. 1893 ก็เติบโตและรุ่งเรืองขึ้นด้วยปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการขับเคลื่อนและสนับสนุน

ให้อยุธยายกระดับความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจแห่งหนึ่งในภูมิภาค ด้วยระบบการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถควบคุม บริหารสั่งการ และตรวจสอบการทำงานของขุนนางและหน่วยงานระดับต่าง ๆ ทั้งในเมืองหลวงและท้องที่อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบระเบียบการเมืองและ บังคับใช้อย่างเข้มงวดทั่วถึงเช่น ระบบศักดินา ระบบไพร่ การควบคุมทรัพยากรทั้ง กำลังพลและแหล่งสินค้า จุดอ่อนการเมืองสมัยพระนารายณ์คือ เมื่อแรกเสด็จ ครองราชย์พระนารายณ์ประสบปัญหาจากการรัฐประหารเจ้าฟ้าไชยและพระศรีสุธรรม ราชาทำให้ขุนนางไม่ยอมรับ ปัญหาเรื่องคุณวุฒิ วิทยุฒิ (ตอนเสด็จครองราชย์พระชนม 25 ปี) เรื่องฐานอำนาจพระนารายณ์เป็นขุนนางรุ่นใหม่ชั้นผู้น้อยเป็นชาวสยามและ ต่างชาติ ปัญหาวิกฤตผู้นำตั้งแต่แรกเริ่มส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองไร้เสถียรภาพ เกิดการ เคลื่อนไหวต่อต้านจากกลุ่มอำนาจอื่น การทำทนายพระราชาอำนาจ การละเมิดกฎหมาย เทียบรางวัล การก่อกบฏ (พระไตรภูวนาทิตยวงศ์, กบฏที่เชียงใหม่) ด้านการบริหาร ราชการไม่ค่อยราบรื่นส่วนหนึ่งมาจากการประหารชีวิตขุนนางผู้ใหญ่จากเหตุกบฏพระ ไตรภูวนาทิตยวงศ์ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้และทักษะการทำงานเฉพาะด้าน จึงต้องรับชาวต่างเข้าสู่ระบบราชการ หลังเหตุการณ์กบฏเห็นได้ว่าพระนารายณ์ ระมัดระวังเรื่องการแต่งตั้งขุนนางมากขึ้นโดยไม่เปิดโอกาสให้ขุนนางสร้างฐานอำนาจ ไม่แต่งตั้งรัชทายาท การเสด็จประทับลพบุรีและใช้ลพบุรีเป็นศูนย์บัญชาการ ทำให้ พระองค์ถูกมองว่าทรงมีพระอุปนิสัยโหดเหี้ยมและไม่ไว้วางใจผู้ใด นอกจากนี้ ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างขุนนางเก่าและขุนนางรุ่นใหม่เป็นปัญหาเรื่องผลประโยชน์ทาง การเมือง ขุนนางเก่าพยายามฟื้นฟูอำนาจโดยการสนับสนุนเจ้านายพระองค์ใดพระองค์ หนึ่งก้าวขึ้นสู่อำนาจขณะที่ขุนนางรุ่นใหม่ซึ่งเป็นฐานอำนาจพระนารายณ์อำนาจและ อิทธิพลเพิ่มขึ้นหลังจากเข้าทำงานประจำตามหน่วยงานรับคำสั่งตรงจากพระนารายณ์

ปัจจัยภายนอกคือ ในสมัยพระนารายณ์ถือว่าเป็นยุคทองของการค้าและการ หูต นโยบายเปิดประเทศของพระนารายณ์สร้างโอกาสให้กับอยุธยาหลายประการ ขณะเดียวกันก็เกิดภัยคุกคามด้วยกล่าวคือ ชาวต่างชาติหลายกลุ่มทั้งจากตะวันออก และตะวันตกเดินทางเข้ามายังราชอาณาจักรด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลายทั้งการค้า อยุธยาทำการค้าผ่านระบบบรรณาการและระบบซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในนามกรม

พระคลัง การเปิดความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติทำให้ราชสำนักได้ผลกำไรจำนวนมาก และเป็นโอกาสให้ขุนนางแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, 2547, หน้า 230) เพื่อสร้างฐานอำนาจให้แก่ตนเองและกลุ่มการเมืองที่ตนสังกัดอีกด้วย อยู่ยอรับชาวต่างชาติที่มีทักษะความชำนาญเฉพาะด้านสูงเข้าสู่ระบบราชการเช่น กรมท่าขวาโดยชาวมุสลิม เจ้ากรมคือ “พระยาจุฬาราชมนตรี” กรมท่าซ้ายโดยชาวจีน เจ้ากรมคือ “พระยาโชฎีก” ตำแหน่งออกญาเสนาภิมุข โดย ยามาตะ นางมาชะ ชาว ญี่ปุ่น ตำแหน่งออกญาวิไชยเณทร์ โดย คอนสแตนติน ฟอลคอน ชาวกรีกผู้นี้เป็นผู้มีอิทธิพลทางการค้าและการเมือง และมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปลายรัชกาลพระนารายณ์ ด้านความสัมพันธ์การทูตเช่นกรณีของฝรั่งเศสอยู่ยอส่งคณะทูตไปเยือนฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ความสัมพันธ์ระหว่างอยู่ยอกับฝรั่งเศสเริ่มขึ้นจากการบริบททางความคิด คือ ปุมาราชธรรมเป็นงานเขียนที่เกิดขึ้นในบรรยากาศที่ศาสนากับการเมืองสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก แนวคิดทางการเมืองไทยถูกกำกับด้วยกลุ่มความคิดจากสองศาสนาคือพุทธผสมพราหมณ์ การกล่าวถึงความคิดทางการเมืองไทยจึงมีอาจกล่าวถึงคติพุทธโดยละเอียดคิพราหมณ์ได้อีกต่อไป ในสังคมการเมืองในสมัยพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) อำนาจของศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมการเมือง (สมบูรณ สุขสำราญ, 2558, หน้า 13-10) โดยเป็นกลไกสำคัญในการสถาปนาอำนาจรัฐ เมื่อพิจารณาในมิติของอำนาจเราจะเห็นได้ว่าคติศาสนาทั้งสองกำลังทับซ้อนกันกับอำนาจทางการเมือง เป็นการใช้ “ธรรม” กำกับอำนาจทางการเมือง ใช้ตัวแบบความศักดิ์สิทธิ์และบุญญาบารมีสมทบให้กับกษัตริย์อยู่ยอในการดำรงสถานภาพพระพุทธรักษา สมมติเทวราชา เจ้าชีวิต เจ้าแผ่นดิน ปุมาราชธรรมเป็นงานเขียนชิ้นหนึ่งที่ปรากฏร่องรอยคติศาสนาพุทธและพราหมณ์สอดแทรกลงในเนื้อหาโดยเฉพาะประเด็นการใช้อำนาจธรรมและอำนาจปกครองเพื่อแก้ไขปัญหาทางการเมืองอันเป็นวิธีจัดระเบียบสังคมทางหนึ่ง ความมุ่งหมายของปุมาราชธรรมคือเสนอแนวคิดและหลักการทางการเมืองสำหรับกษัตริย์จะทำการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขจำเป็นต้องมี “คู่มือการปกครอง” เพื่อศึกษาหลักการปกครองและแนวทางประยุกต์ใช้ให้บรรลุผลสำเร็จคือการจัดระเบียบใหม่ต้องแก้ปัญหา

ในสถานการณ์การเมืองได้อย่างสมเหตุสมผล เพราะภายใต้การเมืองสมัยพระนารายณ์ ระเบียบกฎหมายที่เคยใช้อาจจะไม่สนองต่อการควบคุมสังคมอีกต่อไป

2) แนวคิดและหลักการทางการเมืองของพุทธราชา (Buddharacha) แนวคิด พุทธราชา (Buddhist kingship) มีองค์ประกอบ 5 ด้าน คือ พระโพธิสัตว์ พระจักรพรรดิราช เทพเจ้าพราหมณ์ 7 พระองค์ (พระอินทราชา พระอาทิตย์ พระพายุ พระยมราช พระมหาสมุทร พระจันทร์ พระธรณี) อำนาจทางธรรม อำนาจปกครอง สภาทรงของพุทธราชาเป็นการผสมความเป็นพระพุทเจ้า (พระโพธิสัตว์และพระจักรพรรดิราช) เข้ากับเทพเจ้าแบบพราหมณ์ (เทพเจ้าพราหมณ์ 7 องค์) พุทธราชาจึงเป็นผู้มีองค์ประกอบของความศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นฐานใช้ทั้งอำนาจธรรมและอำนาจปกครองควบคู่กัน พร้อมกันนั้นก็สร้างคำอธิบายเรื่องผู้นำบุญบารมีช่วยให้อำนาจสามารถรวมศูนย์ไว้ที่คนคนเดียว อธิบายความชอบธรรมของผู้นำเช่น พระเจ้าปราสาททอง พระนารายณ์ ได้อย่างสมเหตุสมผล ผู้ปกครองใหม่พร้อมจะแสดงตนในฐานะผู้มีบุญบารมีเพราะเชื่อได้ว่าการมีธรรมสูงกว่าจึงชอบธรรมกว่าที่จะเป็นผู้ปกครอง เช่น การทำนุบำรุงศาสนา อนุเคราะห์สมณชีพราหมณ์ บริจาคทานอย่างสม่ำเสมอ การทำสงครามปกป้องพระศาสนา

2.1 บุคลิกลักษณะพุทธราชา คือ 1) เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเป็นเลิศ มีวินัยในตนเองสูง (self-discipline) สามารถรักษาสติคือควบคุมร่างกาย อารมณ์ความรู้สึก เอาชนะจุดอ่อนของตนเอง ละทิ้งความปรารถนาส่วนตน เพราะว่าการไม่สามารถควบคุมตนเองได้ทำให้เกิดอันตรายกับตนเองและอาณาจักร 2) เสียสละเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม รู้จักใช้กลอุบายเพื่อให้ได้ชัยชนะ มีขันติธรรมสูง รู้ว่าต้องอดทนกับการงานที่ยังไม่สำเร็จ การงานใดยังไม่ถึงเวลา กำลังน้อยกว่า รู้ความลับ ผิดศีล การงานทำแล้วเสียประโยชน์ อดทนไม่ทำการงานด้วยความโกรธ 3) คนที่เป็นใหญ่ในแผ่นดินอยู่เหนือคนทั้งปวงต้องมีองค์ประกอบ 4 ประการคือ ดินแดนหรือเมืองที่ประกอบด้วยราษฎร ขุนนาง สมณชีพราหมณ์ มีกองทัพ ขุนพล ประตุมืองแข็งแรง การป้องกันที่มีประสิทธิภาพ มีเมืองบริวาร และการทำสงคราม พุทธราชาเป็นผู้ประเสริฐเป็นใหญ่เหนือคนทั้งแผ่นดิน (ขุนนาง อำมาตย์ เสนาบดี ผู้ใต้บังคับบัญชา นายบ้าน คหบดี)

2.2 ปุมราชธรรมเสนอหลักการใช้อำนาจธรรมถ่วงดุลอำนาจปกครอง เพราะว่ากษัตริย์อยู่ยาเป็นผู้กุมอำนาจทางการเมืองทั้งหมด อำนาจธรรมมาจากหลักธรรมพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม หิริโอตตัปปะ รามสังคหวัตถุ 4 เพื่อรั้งอำนาจปกครองให้ปกครองอย่างไม่มีผิดทำนองคลองธรรม อำนาจปกครองคือบริหารบ้านเมืองและบริหารคน (ขุนนาง) เพื่อการออกคำสั่งที่ไม่สร้างความเดือดร้อนราษฎร เกิดความชอบธรรมต่อประชาชน คำนี้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม พระธรรมศาสตร์อธิบายไว้ชัดเจนว่าผู้ปกครองจะออกคำสั่งหรือจะปกครองบ้านเมืองต้องใช้ทศพิธราชธรรม การพิจารณาคดีดีดลข้อคดี 4 คือการไม่ลำเอียง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการใช้อำนาจที่ปุมราชธรรมเสนอ

2.3 ปุมราชธรรมได้วิพากษ์พฤติกรรมของบุคคลและวิธีการปกครองมากกว่าวิพากษ์ระบบ ปัญหาทางการเมืองที่ปรากฏในปุมราชธรรมเป็นปัญหาตัวบุคคลที่ผู้ปกครองและขุนนาง กล่าวคือระบอบการปกครองที่อำนาจอยู่ในมือคนคนเดียว (The one) ทำให้ถูกมองว่ากษัตริย์หรือองค์อธิปัตย์กับรัฐคือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (I am the State) อยู่เหนือกฎหมาย ไม่มีกฎหมายใดบังคับใช้กับพระเจ้าแผ่นดิน กฎหมายเป็นคำสั่งใช้บังคับกับทุกคนโดยเฉพาะคนใกล้ชิดกับกษัตริย์โดยคำนึงถึงอันตรายจากบุคคลที่อยู่รอบตัว หากมองว่ากษัตริย์กับรัฐเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันปัญหาเรื่องความปลอดภัยจึงเป็นปัญหาความมั่นคงของอาณาจักรด้วย สำหรับปัญหาของพระนารายณ์คือปัญหาอันเกิดจากตัวผู้ปกครองคือ ไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ใต้ปกครอง สาเหตุคือไร้คุณธรรม ขาดคุณวุฒิวิญญู การไม่ฟังคำทัดทาน แต่ที่สุดแล้วพระองค์สามารถปกครองและรักษาอำนาจไว้ได้ด้วยการใช้อำนาจทางการเมือง ซึ่งปรากฏว่าทรงคุณธรรมแต่ก็เด็ดขาด เช่น การวินิจฉัยคดีบุคคลสำคัญอย่างพระไตรภูวนาทิศยวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่หลายคนในฐานะกบฏเพราะความผิดปรากฏชัดแจ้ง รวมทั้งกรณีการลงโทษออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ในเวลาต่อมา พระนารายณ์มิได้แต่งตั้งขุนนางคนใดขึ้นคุมตำแหน่งควบคุมกำลังพลซึ่งเป็นพระวินิจฉัยโดยตรงที่ทรงกระทำได้ ด้านปัญหาขุนนางคือ ขุนนางเป็นกลไกการดำเนินราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินให้ลุล่วง หากขุนนางขาดคุณสมบัติต่อไปนี่คือ ไม่มีคุณวุฒิวิญญู ไม่มีสติปัญญา มักใหญ่ใฝ่สูง หนทางแก้ไขคือใช้วิธีการกำหนดและคัดเลือกคุณสมบัติให้ตรงกับตำแหน่งงานทั้งฝ่ายบริหาร (จตุสดมภ์) ฝ่าย

กลาโหม (กองทัพ) ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติซึ่งเป็นปัญหาของอยุธยาตลอดมาเกี่ยวกับความไม่แน่นอนในการระบุผู้สืบราชสมบัติ ในสมัยพระนารายณ์ก็ประสบปัญหาเรื่องผู้สืบทอดอำนาจทำให้พระนารายณ์กับขุนนางขัดแย้งกัน คำแนะนำคือให้แต่งตั้งโอรสให้สืบทอดอำนาจต่อไป และเมื่อแต่งตั้งแล้วควรมอบหมายให้อำมาตย์ผู้มีปัญญามากได้สั่งสอนความรู้ คุณธรรมความประพฤติ และประสบการณ์ทางการเมือง

3. จากบริบททางการเมืองเราจะเห็นร่องรอยความเป็นพุทธราชาของปุมราชธรรมอยู่ในตัวผู้นำทั้งพระเจ้าปราสาททองและพระนารายณ์ เช่น การบรรยายบุคลิกลักษณะของผู้นำ การใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดโดยเฉพาะก่อนก้าวขึ้นสู่อำนาจ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะสอดคล้องกับสิ่งที่ กานต์ บุญยะกาญจน เคยวิเคราะห์ไว้ นอกจากนี้การใช้ระบบศักดินา ระบบไพร่ ระบบการค้าแบบผูกขาด เป็นเครื่องมือทางการปกครองให้อำนาจกระชับยิ่งขึ้นน่าจะสอดคล้องกับข้อถกเถียงของ สุรพศ ทวีศักดิ์ ที่มีต่องานของกานต์ในทำนองว่านอกจากองค์ประกอบด้านบุคลิกความเด็ดขาดของผู้นำแบบมาคิอาเวลเลียนตามข้อเสนอของกานต์ การใช้เครื่องมือ กฎเกณฑ์ทางการเมืองการบังคับใช้อย่างเข้มงวดต่างเอื้ออำนวยให้ผู้ปกครองสถาปนาความชอบธรรมในการเสด็จครองราชย์และพระองค์พร้อมที่จะพิสูจน์ตนเองว่าแม้เป็นขุนนางและไม่ได้สืบตระกูลษัตริย์พระองค์ก่อนก็มีความเหมาะสมทั้งคุณวุฒิและวิญญูดี สะท้อนให้เห็นว่าความคิดของกลุ่มชนชั้นนำเกี่ยวกับตัวผู้ปกครองและวิธีการขึ้นสู่อำนาจขยับออกจากความเชื่อเดิมๆ มาไกลมากแล้ว จากเดิมผู้สืบราชสมบัติมักจะแต่งตั้งจากคนในสายตระกูลเดียวกันจากบิดาสู่บุตร จากพี่สู่น้อง แต่การกระทำของปราสาททองชัดเจนว่าพระองค์ไม่เชื่อเช่นนั้นเพราะเอาเข้าจริงการได้มาซึ่งผู้ปกครองตามจารีตแบบเดิมอาจไม่สนองตอบต่อสถานการณ์ที่ต้องเผชิญในเวลานั้น ผู้นำที่มีความเหมาะสมทั้งคุณวุฒิและวิญญูดีสำคัญและจำเป็นสำหรับความมั่นคงของอาณาจักร เพราะความอยู่รอดของอาณาจักรอยุธยาขึ้นอยู่กับว่าผู้นำสูงสุดในระบบการเมืองจะสามารถบริหารความจงรักภักดีไปได้ไกลแค่ไหนที่จะไม่ทำให้พันธมิตรทางการเมืองเอาใจออกห่าง

4. เนื่องจากปุมราชธรรมมิได้วิพากษ์ว่าระบอบการปกครองแต่วิพากษ์ตัวผู้ปกครอง ปัญหาทางการเมืองการปกครอง คำสอนทางการเมืองของปุมราชธรรมเป็น

คำแนะนำสำหรับผู้ปกครองปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขจำเป็นต้องมี “คู่มือการปกครอง” เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการที่เป็นไปได้ในการจัดระเบียบทางสังคมการเมือง ในสมัยอยุธยา พระธรรมศาสตร์ให้อำนาจกษัตริย์อยุธยา 2 ประการคือ อำนาจปกครองโดยการออกคำสั่งและกฎระเบียบที่เรียกว่าพระราชนิติศาสตร์ (เช่น กฎมณเฑียรบาล) และอำนาจตุลาการคืออำนาจในการวินิจฉัยคดีความต่างๆ ในการบริหารและวินิจฉัยคดีความก็เกรงว่าผู้ปกครองจะใช้อำนาจทั้งสองไปในทางฉ้อฉลจึงนำทศพิธราชธรรมและอคติ 4 กำกับไว้ในหลักการพระธรรมศาสตร์ อคติ 4 กำหนดไว้เป็นหลักการสำคัญบังคับให้ผู้ทำหน้าที่ผู้พิพากษาและตุลาการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะว่าการเมืองอยุธยาไม่มีระบบตรวจสอบและถ่วงดุลโดยอำนาจ 3 ฝ่าย (บริหาร นิติบัญญัติ ตุลาการ) และไม่ได้ยึดโยงกับอำนาจของมหาชนเหมือนปัจจุบัน การถ่วงดุลอำนาจจึงใช้ทศพิธราชธรรมและการทัดทานจากขุนนาง

5. การวิจัยครั้งนี้จึงไม่เพียงต้องการศึกษาแนวความคิดทางการเมือง (Political Thought) ที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนชิ้นนี้ (Text) เท่านั้นแต่ยังศึกษาบริบททางการเมือง (Context) จากการศึกษาวิเคราะห์คำสอนทางการเมืองพบว่า หลักการการรวบรวมความรู้ทางการเมืองในปุมราชธรรม คือ “อำนาจความรู้” (Power Knowledge) หมายความว่า การที่ผู้เขียนอ้างอิงความรู้จากต้นฉบับเช่น พระไตรปิฎก ตำรากฎหมาย ตำราปกครอง ฯลฯ ทำให้ว่าทกรรม “พุทธราชา” สัมพันธ์กับปุมราชธรรมในแง่ของการใช้ความรู้ในการสร้างระบบคิด ค่านิยม จารีตประเพณี คุณค่าความเป็นสถาบันสูงสุดของสังคม โดยเสนอความรู้ที่เป็นความจริงในทางการเมืองแก่ผู้ปกครองในเชิงสนับสนุนการใช้อำนาจได้อย่างชอบธรรม “อำนาจ” จึงสำคัญที่จะบอกว่าอะไรคือความรู้ที่ปุมราชธรรมควรนำมาเขียน ท่ามกลางคำสอนที่มีมากมาย อำนาจจะบอกว่าอะไรไม่ใช่ความรู้ที่ผู้ปกครองต้องรู้จักตัดออกไป ทำให้แนวคิดพุทธราชาสัมพันธ์กับปุมราชธรรมอย่างแยกไม่ออก เช่น การใช้คติพุทธผสมพราหมณ์ โดยดึงเอาลักษณะโดดเด่นของความเป็นพระโพธิสัตว์ พระจักรพรรดิราชามาผสมกับเทพเจ้าพราหมณ์ ความเมตตาผสมกับความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแนวคิดพุทธราชาสอดคล้องกับความคิดชาวพุทธเถรวาทที่เชื่อว่าผู้ปกครองคือผู้มีบุญญาธิการ แนวคิดผู้มีบุญช่วยให้อำนาจรวมศูนย์ไว้ที่คนคนเดียวและอธิบายเรื่องของความชอบธรรมในตัวผู้ปกครองใหม่ (พระ

นารายณ์) สร้างการรับรู้ว่าพุทธราชาจะใช้อำนาจไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อนเพราะอำนาจปกครองจะถูกกำกับด้วยอำนาจธรรมเสมอ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา “ปุมราชาธรรม” ครั้งนี้เป็นการนำงานเขียนปุมราชาธรรมมาตีความใหม่ในฐานะคู่มือผู้ปกครองยังมีข้อจำกัดที่จะเสนอแนะ ปุมราชาธรรมเป็นงานเขียนทางการเมืองที่มีผู้สนใจนำมาศึกษาในประเด็นต่างๆ รวมทั้งการศึกษาในครั้งใหม่ที่ตีความปุมราชาธรรมใหม่เพื่อศึกษาว่าในฐานะคู่มือของผู้ปกครองปุมราชาธรรมได้ให้คำแนะนำหลักการทางการเมืองเพื่อเป็นแนวทางสร้างระเบียบทางการเมือง และพบว่าแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อคำสอนทางการเมืองในงานชิ้นนี้คือ คติแนวคิดศาสนาพุทธผสมพราหมณ์ อันที่จริงแนวคิดพุทธผสมพราหมณ์ก็มีอิทธิพลต่อแนวคิดทางการเมืองไทยทั้งหมดเพราะเป็นรากฐานของแนวคิดทางการเมืองไทยก่อนรัฐสมัยใหม่ และงานเขียนชิ้นนี้เกิดขึ้นในบรรยากาศทางการเมืองในสมัยพระนารายณ์ ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาปุมราชาธรรมยังขาดมุมมองจากแนวคิดอื่นๆ ที่จะนำมาสนทนากับปุมราชาธรรม อาจจะใช้แนวคิดตะวันตกมาเปิดอภิปรายกับปุมราชาธรรมก็ได้ ดังนี้

1. แม้ว่าปุมราชาธรรมจะเป็นงานเขียนทางการเมืองที่เสนอแนวคิดตะวันออกแต่ได้ทิ้งร่องรอยให้ตามต่อในเรื่องสัญญาประชาคม (Social Contract) ซึ่งเป็นแนวคิดจากตะวันตก เพราะปรากฏร่องรอยของแนวคิดการก่อตั้งรัฐ ความจำเป็น การสร้างข้อตกลงร่วมกันการมาอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและผู้ปกครองจึงเกิดขึ้น การสร้างรัฐด้วยแนวคิดศาสนาอย่างน้อยที่สุดก็ยังรับประกันได้ว่าชีวิตและทรัพย์สินส่วนบุคคลจะได้รับปกป้อง ผู้ปกครองแสดงเจตนาธรรมแล้วว่าเขาจะใช้ธรรมของพระพุทธเจ้าคือ ทศพิธราชธรรมจำกัดการใช้อำนาจทางการเมือง

2. แนวคิดที่เป็นแก่นกลางของงานชิ้นนี้คือคติพุทธผสมกับพราหมณ์ การเมืองและศาสนาจึงสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก การใช้อำนาจจากแนวคิดศาสนาเข้ามากำกับ การสถาปนาอำนาจทางการเมืองอาจมองได้ว่าเป็นการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) เพราะเชื่อได้ว่า ชนชั้นปกครองได้ใช้งานเขียนชิ้นนี้สร้างความเชื่อและคำอธิบาย ให้เกิดการยอมรับอำนาจรัฐเพราะมีบางคำสอนในปุมราชาธรรมอธิบายให้

เห็นการครองอำนาจโดยใช้พุทธวจนในพระไตรปิฎก จึงเป็นเรื่องนำศึกษาการสร้างอำนาจในสังคมการเมืองผ่านงานเขียนเรื่องปุมราชธรรม

3. ปุมราชธรรมเป็นเสมือนคู่มือสำคัญของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านซึ่งมีลักษณะเหมือนกับหนังสือเจ้าผู้ปกครอง (The Prince) ของ นิโคโล มาคิอาเวลลี เพียงแต่กรอบความคิดที่สำคัญของปุมราชธรรมคือ คติธรรมและความเชื่อทางศาสนาพุทธผสมพราหมณ์ การถกเถียงเกี่ยวกับวิธีการปกครอง กลยุทธ์ทางการเมืองของเจ้าผู้ปกครองอยู่ภายใต้แนวคิดแบบมาคิอาเวลเลียน จึงเป็นเรื่องน่าสนใจนำมาศึกษาเพราะความร่วมมือของปุมราชธรรมและหนังสือเจ้าผู้ปกครอง แนวคิดที่มองว่าผู้ปกครองคือรัฐ (I am the State) ผู้ปกครองต้องกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้การดำรงอยู่ของรัฐ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2545). *ปุมราชธรรม*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กานต์ บุญญาภรณ์. (2562). *มาคิอาเวลลี การเมืองไทยของเจ้าผู้ปกครอง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- กำธร เลี้ยงสังธรรม. (2548). *กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- โจรี แพทริก. (2563). *ทฤษฎีกษัตริย์โพธิสัตว์: เวสสันดรชาดกในประวัติศาสตร์ไทย* (จิตฐิตา ชัมเจริญ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชั่นส์ อิดิชั่นส์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2561). *อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ไชนันต์ ไชยพร. (2557). *นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน/กับวิกฤตการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (โครงการจัดพิมพ์คปไฟ).

- ตรุแปง, พรองซัวส์ อองรี. (2559). *ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม และประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับตรุแปง / พรองซัวส์ อองรี ตรุแปง ; ปอล ซาเวียร์ (สมศรี เอี่ยมธรรม, ผู้แปลและเรียบเรียง)*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ทอง หงส์ลดาธรมภ์. (2509). *ราชনীติพากย์บาลีและพากย์ไทย, ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระยาตรีสรราชภักดี (ม.ร.ว. ฉาย กำภู)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2549). *บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *ปากไก่และใบเรือ (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- บุญเดือน ศรีวรรณ. (2545). *ปูมราชธรรม*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2545). *ความสนใจในเอกสารไทยของชาวฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. ใน *ปูมราชธรรม*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2557). *ร่องรอยวัฒนธรรมการค้าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมบนเส้นทางการค้าทางทะเล*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อิน สตุติโอ.
- พระชุมพล พลปญโญ. (2563). *พุทธวงศ์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: สยามคัลเลอร์พริ้นท์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 11)*. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่นๆ. (2559). นนทบุรี: ศรีปัญญา

- แพทย์ พิจิตร. (2559). *แบบแผนคติคุณธรรมของพระมหากษัตริย์กับ “ความเป็นสถาบันสูงสุด” ในสังคม*. ค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2561, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_17406
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2547). *ขุนนางอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- ลาลูแบร์, ซีมอน เดอ. (2557). *จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 4) (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล)*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- วันวลิต. (2548). *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182 (วนาศรี สามนเสน, ผู้แปล)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2560). *ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา*. นนทบุรี: สารคดี.
- ศรีนวล ภิญโญสุนันท์. (2528). *พิธีราชาภิเษกในคติอินเดียและไทย: การศึกษาเปรียบเทียบ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภชัย ศุภผล. (2556). *การสร้างค่านิยมและปัญหาเกี่ยวกับการตีความทฤษฎีการเมืองของ ฌอง ฌากส์ รูสโซ ในบริบทการเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2527). *ตัวบท (the Text) กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมบัติ จันทร์วงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ดวงดีการพิมพ์.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2561). *โลกที่คิดว่าคุ้นเคย? : ความคิดทางการเมืองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893 – 2310*. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2553). *ทศพิธราชธรรม ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

- สมบุญรณ์ สุขสำราญ. (2558). ปรัชญาศาสนากับสังคมปัจจุบัน, ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา 81310 ปรัชญาการเมือง* (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุมาลี วีระวงศ์, นาวาอากาศโท. (2558). ข้อเสนอแนะว่าด้วยพัฒนาการทางภาษาและวัฒนธรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายในตำนานมอญปาละและวรรณคดีลายลักษณ์. ใน *ยุคทองสวนกรุงศรีฯ ไม่เคยเสื่อม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2019). *มาคิอาเวลเลียนกับพุทธไทย*. ค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2021, จาก <https://prachatai.com/journal/2019/04/82089>
- อาวุธ เงินชุกกลิ่น. (2545). *ปุมราชธรรม*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- Dunning, W. A. (1896). Jean Bodin on Sovereignty. *Political Science Quarterly*, 11(1), 82-104.
- Skinner, Q. (1969). Meaning and Understanding in the History of Idea. *History and Theory*, 8(1), 3-53.